

Ժողովրդական ԴԱՏԱՎՈՐԻ
ՅԵՎ
Ժողովրդական ԱՏԵՆԱԿԱԼԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Ա. Ն. ԱԲՐԱՄՈՎ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԸ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ

Ի. Տ. ԳՈԼՅԱԿՈՎԻ
ԼՍՐԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ

347
Ա-16

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՍՀ ԱՐԴՈՂԿՈՄՍՏԻ
ՅԵՐԵՎԱՆ ● 1940

ԽՍՀ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԺՈՂԿՈՄԱՏԻ ԻՐԱՎԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Арм.

2-6178a

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՅԵՎ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱՏԵՆԱԿԱԼԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

347

Ա-16

Ս. Ն. ԱՔՐԱՄՈՎ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԸ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ

Ի. Տ. ԳՈԼՅԱԿՈՎԻ
ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ

Инв. № 16695

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԱՐԴԺՈՂԿՈՄԱՏԻ
ՅԵՐԵՎԱՆ • 1940

01. 2013

Վերջին ժամանակները դատական որդանները համարվել են ժողովրդական դատավորների և ժողովրդական ատենակալների նոր կարգերով, վորոնք գեոևս բավարար չափով ծանոթ չեն խորհրդային որենսդրությանն ու չունեն դատական աշխատանքի անհրաժեշտ փորձ: Այդ ընկերներին ողնություն ե պետք, վորպեսզի նրանք արագ կերպով կարողանան տիրապետել դործին, ընդգրկեն դատական աշխատանքի հիմնական հարցերը, կողմնորոշվեն դատարանի առաջ դրված խնդիրներում:

«Ժողովրդական դատավորի և ժողովրդական ատենակալի գրադարանի» լույսընծայումը զգալի չափով կլրացնի արդարադատության մարմինների իրավաբանական հանրամատչելի գրականության բացը և եյական ոժանդակություն ցույց կտա ժողովրդական դատավորին և ժողովրդական ատենակալին՝ նրանց դործնական աշխատանքում:

Գրադարանը բաղկացած ե քրեական և քաղաքացիական իրավունքի, դատական իրավունքի առանձին հարցերին և ժողովրդական դատարանի աշխատանքների այլ առանձին հարցերին նվիրված մի շարք գրքերից:

Իրավաբանական հրատարակչությունը խնդրում ե ընթերցողներին իրենց կարծիքն ու դիտողությունները լույս ընծայվող գրադարանի վերաբերյալ ուղարկել հրատարակչությանը:

3935-87

Գ Լ Ո Ւ Խ I

ԲԱՂԱԲԱՑԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԻ ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ ՈՒ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դատական նիստը քաղաքացիական դատավարության հիմնական ու վճռական ստադիան ե:

Մինչդեռ քրեական դատավարության ժամանակ մինչև դատական նիստը նախաքննության կարգով հավաքված բոլոր ապացույցները նախապես ստուգված են լինում, քաղաքացիական դատավարության ժամանակ միայն դատական նիստումն ե, վոր առաջին անգամ տեղի յե ունենում բոլոր ապացույցների ստուգում և զննություն, այստեղ պարզվում ե վեճի եյությունը, կողմերի իրական փոխհարաբերությունները, այստեղ ե լուծվում այն հարցը, թե խախտված են արդյոք հայցվորի իրավունքները և արդյո՞ք պատասխանողն ե խախտել դրանք: Դատական նիստում պարզվածի հիման վրա ել դատարանը սոցիալիստական պետության անունից կայացնում ե իր վճիռը: Խորհրդային որենսդների հիման վրա դատարանը լուծում ե վեճը, վերականգնում ե հայցվորի իրավունքները, վորոնք խախտված են լինում պատասխանողի կողմից, կամ թե հաստատում ե կողմերի իրավունքների ու պարտականությունների առկայությունը կամ բացակայությունը: Կողմերը պետք ե յենթարկվեն դատական վճռին, հակառակ դեպքում այդ վճիռը կատարվում ե դատական կատարածուի միջոցով, հարկադրական կարգով:

Դատական նիստում քաղաքացիական վեճը քննելով, վճիռներ հանելով և այդ վճիռները հարկադրական կարգով կատարելով՝ դատարանը վոչ միայն տվյալ կոնկրետ վեճն ե լուծում, վոչ միայն տվյալ քաղաքացու իրա-

վունքներն ե պաշտպանում, այլև կոնկրետ որինակներով ցույց ե տալիս, թե բանավորներն ու գյուղացիների սոցիալ-խտական պետությունն ինչպես ե կարգավորում քաղաքացիներին, հիմնարկներին, ձեռնարկությունների ու հասարակական կազմակերպությունների այս կամ այն փոխհարաբերությունը՝ հոգուտ սոցիալիստական շինարարություն շահերի, հոգուտ խորհրդային քաղաքացիներին շահերի:

Ամեն մի քաղաքացիական գործի դատաքննություն, վորքան ել այն քիչ կարևոր թվա, քաղաքական հսկայական նշանակություն ունի: Դատաքննությունը յուրաքանչյուր աշխատավորի մեջ դատարարակում ե հարգանք դեպի խորհրդային որենքը, վորը հանդիսանում ե մի գործիք, վորի միջոցով բանավորների ու գյուղացիների սոցիալիստական պետությունը կառուցում ե իՍՂՄ ամեն մի քաղաքացու յերջանիկ, ունեւոր կյանքը:

Դրանով դատարանը կատարում ե այն կարևորագույն խնդիրներէք մեկը, վոր նրա առաջ ե դրել իՍՂՄ, միութենական ու ավտոնոմ հանրապետությունների Դատարանական կազմություն որենքը: Ստալինյան մեծ Սահմանադրության հիման վրա վորոշելով արդարադատության խնդիրները իՍՂՄ-ում՝ այդ որենքի 3-րդ հոդվածով սահմանված ե, վոր «Իր ամբողջ գործունեությունը դատարանը իՍՂՄ քաղաքացիներին դատարարակում ե հայրենիքին և սոցիալիզմի գործին նախընտրության վորդով, խորհրդային որենքների ձգբիտ և անշեղ կատարման վորդով, սոցիալիստական սեփականությունը խնամքով վերաբերվելու, աշխատանքային կարգապահության, պետական և հասարակական պարտքին ազնվորեն վերաբերվելու, սոցիալիստական հանրակեցություն կանոնները հարգելու վորդով»:

Վլադիմիր Իլյիչ Լենինը նշում եր խորհրդային դատարանի կարևորագույն խնդիրը, այն ե՝ «... ապահովել աշխատավորների կարգապահության ու ինքնակարգապահության ամենախիստ կիրառումը» (Լենին, Յերկ. հ. XXII, ռուս հր., եջ 424):

Այն վիթխարի քաղաքական նշանակությունը, վոր ընկեր Ստալինը տալիս ե խորհրդային դատարանին, իր պայծառ արտահայտությունն ե դտեղ Ստալինյան մեծ Սահմա-

նադրություն մեջ, վորտեղ դատարանը աննախընթաց բարձրության ե հասցված, վորտեղ շարադրված են մեր դատարանական կազմության ամասան, իսկական դեմոկրատական հիմունքները, վորտեղ մեր իսկական ժողովրդական դատարանի համար հնարավորություններ են ապահովում աջակցելու աշխատավորների կոմունիստական դատարարակությունը:

Դատարանի առաջ կանգնած վիթխարի խնդիրները նա լուծում ե առաջին հերթին և զլխավորապես դատական նիստում, վորը տեղի յե ունենում որենքով սահմանված վորոշակի ձևերով, վորոնք ապահովում են գործի վերաքննյալ ճշմարտությունը հաջողությամբ և ամենաճիշտ կերպով գտնելը: Այդ ձևերն ապահովում են կողմերի իսկական փոխհարաբերությունը պարզելու և որինական ու հիմնավորված վճիռ կայացնելու գործը:

Այդ ձևերը պաշտպանում են կողմերի իրավունքները, կողմեր, վորոնց դատարանը լսում ե, վորոնց դատարանը հնարավորություն ե տալիս ներկայացնելու բոլոր անհրաժեշտ ապացույցները՝ հաստատելու համար իրենց պահանջները կամ առարկելու համար ներկայացված պահանջների դեմ: Այդ ձևերը կողմերին հնարավորություն են տալիս պաշտպանելու իրենց իրավունքները, բացի այդ, նրանք դատարանին պարտավորեցնում են իր նախաձեռնությունը ու ախտիվությամբ ողնել կողմերին՝ պարզելու իրենց իրավունքները:

«Դատավորը, —ասում ե ընկ. Մ. Ի. Կալինինը, —վոչ միայն պետք ե կարողանա քաղաքականապես ճիշտ հասկանալ տվյալ կոնկրետ գործն այն հանգամանքներում, վորոնց մեջ այդ գործը ծագել ե, վոչ միայն պետք ե կարողանա ճիշտ գնահատել, ճանաչել այդ գործում մասնակցություն ունեցող մարդկանց, յերևան բերել յուրաքանչյուր տվյալ գործի բոլոր զսպանակները, նրա դատակարգային աստուծ ու եյությունը, այլև, բացի այդ, նա պետք ե կարողանա այդ անել այնպես համոզիչ, այնպես ցուցադրական կերպով, վոր վոչ միայն նա ինքն ու ժողովրդական ատենակալները, այլև դատարանում բոլոր ներկա յեղողները հասկանան այդ գործը և ըմբռեն դատարանի կայացրած

վճռի ճշտութիւնը» (Մ. Ի. Կալինինի ճառը ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի 10-ամյակին նվիրված հանդիսավոր նիստում, — «С. Ю» 1934 թ. № 13):

Դատարանի վճռի այդ համոզութիւնը ձեռք է բերվում դատական նիստը վարելու համար որենքով սահմանված համապատասխան կարգը կիրառելով: Դատարանի վճռի այդ համոզութիւնը քաղաքացիներին դրդում է խորհրդային որենքների համեմատ համաձայնեցնել իրենց վաբքը, իրենց վերաբերմունքը մյուս քաղաքացիների, խորհրդային պետութիւնի նկատմամբ: Այս է այն վիթխարի հասարակական-քաղաքական և դատավարական նշանակութիւնը, վոր ունի քաղաքացիական գործերի դատական նիստը:

Այստեղից միանգամայն պարզ հետևում է, վոր դատաքննութիւնի դատավարական կարգն այն հիմնական պայմանն է, վոր ապահովում է արդարադատութիւնի կիրառման ճշտութիւնը:

Դատավարութիւնի որենքի պահանջներն արհամարհելը չի կարող չանդադառնալ գործի քննարկման ճշտութիւնի վրա, հետևապէս նաև դատարանի կայացրած վճռի վրա և պատճառ է դառնում այդ վճռի փոփոխման, վորով խախտվում է դատարանի հեղինակութիւնը, հետևապէս, դատական նիստը չի հասնում այն քաղաքական նշանակութիւնը, վոր պետք է նա ունենա:

Դատարանը չի կարող հարգանք դաստիարակել որենքի նկատմամբ, յետե նա ինքն որենքները ճշտորեն կատարելու որինակ չի ծառայում:

Դատական նիստում իրենց ամենալիակատար մարմնացումն են գտնում խորհրդային քաղաքացիական դատավարութիւնի դեմոկրատական սկզբունքները:

Գ Լ Ո Ւ Խ II

ԱՅՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿՋԲՈՒՆՔՆԵՐԸ, ՎՈՐՈՆՑ ՎՐԱ ԳՍՈՒՑՎԱԾ Ե ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԸ

Այն սկզբունքները, վորոնց վրա կառուցված է դատական նիստը, հետևյալներն են. մրցակցութիւն, կողմերի

իրավահավասարութիւն, հրապարակայնութիւն, բանավորութիւն և անմիջականութիւն, կողմերի համար՝ դատաբանում մայրենի լեզվով յելույթ ունենալու և գործի նյութերին ծանոթանալու հնարավորութիւն և դատավարութիւնի անընդհատութիւն:

Յուրաքանչյուր առանձին սկզբունքի քննութիւնն անցնելուց առաջ անհրաժեշտ է կանգ առնել դիսպոզիտիվութիւնի սկզբունքի վրա, վորը քաղաքացիական դատավարութիւնի կարեւորագույն սկզբունքներից մեկն է և դատական նիստում վիթխարի նշանակութիւն ունի:

Ինքազիտիվութիւնը խորհրդային քաղաքացիական դատավարութիւնի մեջ կայանում է նրանում, վոր կողմերն իրավունք ունեն տնորինելու իրենց պատկանող նյութական և դատավարական իրավունքները: Բուրժուական դիտնականները դիսպոզիտիվութիւնի սկզբունքը բացատրում են հետևյալ կերպ. բոլոր մարդիկ որենքի առաջ հավասար են, յուրաքանչյուր անձ լիակատար ազատութիւն է վայելում տնորինելու իր (անձամբ իրեն պատկանող) իրավունքները: Ով ուզում է իրականացնել իր իրավունքները, պետք է ինքը հոգա դրա մասին, պետութիւնը քաղաքացիների մասնավոր դուքային հարաբերութիւններին չի խառնվում: Դատարանը առանց շահագրգռված անձի դիմումի քաղաքացիական վեճերի քննութիւն չի ձեռնարկում: Հայցվորն իրավունք ունի տնորինելու իր հայցը և հենց դատավարութիւնի ընթացքը. նա կարող է դադարեցնել գործի վարույթը, հրաժարվել հայցից և այլն: Պատասխանողն էլ իր հերթին իրավունք ունի հայցը ճանաչելու: Կողմերը կարող են հաշտութիւն գործարք կնքել, վճիռ դանդատարկել և այլն: Կողմերի բոլոր կարգադրութիւնները դատարանի համար պարտադիր են, նա չի խառնվում «մասնավոր դուքային իրավունքներին»: Բայց իրականում այդ այդպէս. չէ: Բուրժուական հասարակութիւն մեջ փաստորեն բոլոր մարդիկ որենքի առաջ հավասար չեն, ինքը՝ որենքը ունեւորին պաշտպանում է չունեւորից, իսկ յերբ որենքներն ունեւորների շահերը չեն պաշտպանում, պետութիւնն ի դեմս դատարանի միջամտում է և ապահովում ունեւորի շահերը:

Իսկ մեզ մոտ, սոցիալիզմի յերկրում, վորտեղ ապահոված է անձի քաղաքական ու տնտեսական ազատութիւնը, վորտեղ ներդաշնակորեն զուգորդվում են անհատի ու հասարակութեան շահերը, անհատի նախաձեռնութիւնն հայտարարեն ամենեւին չի բացառում պետութեան ակտիւ դերը իրավունքների իրականացման ու պաշտպանութեան գործում: Ուստի և դիսպոզիտիվութեան սկզբունքը խորհրդային քաղաքացիական դատավարութեան մեջ վոչ միայն կողմերի նախաձեռնութեան և ակտիվութեան մեջ է կայանում, այլև դատարանի և դատախազութեան, իսկ վորոշ դեպքերում՝ նաև պետական հիմնարկութիւնների ու հասարակական կազմակերպութիւնների նախաձեռնութեան և ակտիվութեան մեջ:

Համաձայն ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 2-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետութիւնների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների՝ դատարանը գործի քննութեանը ձեռնամուխ է լինում միայն չհաղորդված կողմի դիմումի համաձայն, սակայն Քաղ. Դատ. Որ. նույն հոդվածի համաձայն դատարանը գործի քննութեանը ձեռնարկել կարող է նաև դատախազի հայտարարութեան համաձայն: Ծնողներից յերեխաների պահպանութեան համար միջոցներ (ալիմենտ) գանձելու և հայրութիւնը հաստատելու վերաբերյալ գործերը դատարանը կարող է իր վարույթում ընդունել վոչ միայն ծնողների դիմումի համաձայն, այլև խնամակալների դիմումով, քաղաքացիական կացութեան գրանցման բաժնի (ՉԱԳՍ) հաղորդումով, մայրութեան ու մանկութեան պահպանութեան որդանի հայցով, խնամատարի, պրոֆմիութեան հայցով, ինչպես և կարող է գործ սկսել հենց դատարանի նախաձեռնութեամբ (ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. հոդվ. 2 և մյուս միութենական հանրապետութիւնների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները):

Աշխատանքից վոչ ճիշտ կերպով հեռացնելու վերաբերյալ գործեր քննելիս դատարանը, վորոշելով, վոր ձեռնարկութիւնը պետք է վճարի հայցվորի ակամա գործաւթման ժամանակամիջոցի վարձատրութիւնը, միաժամանակ իր նախաձեռնութեամբ կարող է բանվորին վոչ ճիշտ

կերպով հեռացնելու գործում մեղավոր անձից վորոշել ձեռնարկութեան ոգտին կրած վնասը (ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 172-րդ հոդված և մյուս միութենական հանրապետութիւնների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները):

Դատախազն իրավունք ունի գործին միջամտելու դատավարութեան ամեն մի ստադիայում:

Դիսպոզիտիվութեան սկզբունքը դատական նիստում իր արտահայտութիւնը գտնում է այն բանում, վոր հայցվորը կարող է հայցից հրաժարւել, իր հայցապահանջն ավելացնել կամ նվազեցնել, պատասխանողը կարող է հայցը ձանաչել, կողմերը կարող են հաշտութիւն կընքել: Կողմերի այդ բոլոր կարգադրութիւնները դատարանի համար պարտադիր չեն այն իմաստով, վոր դատարանը պետք է ստուգի, թե արդյոք դրանք չեն հակասում որենքին, չեն խախտում, չեն շրջանցում որենքը, չեն խախտում պետութեան շահերը, յերրորդ անձերի շահերը կամ թե այդ կարգադրութիւնները խաբէյութեան, սպառնալիքների և այլ ազդեցութիւնների տակ չեն տրվում արդյոք: Յեւ միայն այն դեպքում, յերբ դատարանը համոզվում է, վոր վերոհիշյալ մոմենտները բացակայում են, կարող է գործը կարճել հայցվորի՝ իր հայցից հրաժարելու կամ կողմերի հաշտվելու հետևանքով և կամ բաւարարել հայցը պատասխանողի կողմից հայցն ընդունելու հիման վրա: Դատարանը վճիռ կայացնելիս կաշկանդված չէ հայցապահանջի չափերով և հայցվորի ոգտին կարող է ավելի վորոշել, քան նա խնդրում է (ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 179):

Դիսպոզիտիվութեան սկզբունքն արտահայտվում է նաև նրանով, վոր վոչ միայն կողմն իրավունք ունի վճիռը գանդատարկել, այլև բողոքարկել կարող է նաև դատախազը: Յերկրորդ ատյանի դատարանը գանդատի մեջ նշված առարկութիւններով ու պատճառաբանութիւններով կաշկանդված չէ: Նա պարտավոր է հսկողութեան կարգով վորոշումն ստուգել ամբողջ ծավալով և բազմակողմանիորեն՝ ինչպես գանդատ տվող կողմի նկատմամբ, այնպես էլ այն անձերի նկատմամբ, վորոնք չեն գանդատարկել վճիռը:

Մրցակցութիւնն ու կողմերի իրավահավասարութիւնը: Դիսպոզիտիվութեան սկզբունքի հետ սերտորեն կապված է մրցակցութեան սկզբունքը: Այդ սկզբունքի լավագույն քննարկումը հնարավոր է միայն մի ուրիշ սկզբունքի, այն է՝ կողմերի իրավահավասարութեան սկզբունքի հետ միասին:

Մրցակցութիւնն նշանակում է դատավարութեան այնպիսի կազմակերպումը, վորի ընթացքում դատարանի առաջ հանդես են գալիս յերկու իրավահավասար կողմեր՝ հայցվորը և պատասխանողը, վորոնք գործի ամբողջ քննութեան ընթացքում հավասար իրավունքներ ունեն: ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 118-րդ հոդվածը և մյուս միութենական հանրապետութիւնների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները սահմանում են, վոր «Յուրաքանչյուր կողմ պարտավոր է ապացուցելու այն հանգամանքները, վորոնց վրա նա հիմնում է իր պահանջներն ու առարկութիւնները: Ապացույցները ներկայացնում են կողմերը, ինչպես և կարող են հավաքել դատարանի նախաձեռնութեամբ: Յեթե ներկայացված ապացույցներն անբավարար են, դատարանը կարող է կողմերին առաջարկել լրացուցիչ ապացույցներ ներկայացնել»:

Բուրժուական տեսաբանները կեղծավորաբար պնդում են, «... թե դատավարութեան ընթացքում ակտիվ դերն ամբողջապես պետք է պատկանի կողմերին, իսկ դատարանը միայն պետք է պասսիվ դիտող լինի իր առջև տեղի Եւնեցող պայքարի, պայքար այն առարկայի համար, վորի նկատմամբ, բացի վիճող կողմերից, ուրիշ վոչ վոք գործ չունի»:

Այս պնդումի կեղծավորութիւնը կայանում է նրանում, վոր բուրժուական դատարանում պայքարը տեղի յե ունենում յերկու անիրավահավասար կողմերի միջև և պայքարի անհավասար միջոցներով, իսկ դատարանն ամենեւին ել չի մնում վորպէս «պասսիվ դիտող», այլ այսպէս թե այնպէս այդ պայքարում ոգնում է մեկ կողմին, սակայն այն կողմին, վորն առանց այն ել պաշտպանված է որենքով և պաշտպանութեան հիանալի միջոցներ ունի:

Մեր որենքը կողմերին կողմնորոշում է, վոր նրանք գործի բոլոր հանգամանքները պարզելու և զրանք անհրաժեշտ ապացույցներով հաստատելու համար պարտավոր են առաջին հերթին հույսը դնել իրենց սեփական նախաձեռնութեան ու ակտիվութեան վրա: Կողմերն իրենք պետք է ապացույցներ բերեն՝ հաստատելու համար իրենց պահանջները կամ իրենց առաջադրված պահանջների դեմ արած առարկութիւնները, բայց որենքը դատարաններին պարտաւիճեցնում է չմնալ վորպէս «պասսիվ դիտող», այլ ակտիվ լինելու և ինքնուրույնաբար յերևան բերել գործի բոլոր հանգամանքները՝ պահանջելով անհրաժեշտ ապացույցներ: Սորհրդային դատարանը, վորը կոչված է պաշտպանելու սոցիալիստական պետութեան շահերն ու քաղաքացիների իրավունքները, անտարբեր չի մնում կողմերի միջև տեղի Եւնեցող վեճի նկատմամբ: Գործի առթիվ կայացրած վեճի պետք է լինի հիմնավորված և որինական, համապատասխանի սոցիալիստական պետութեան շահերին և գրանով իսկ՝ առանձին քաղաքացիների շահերին: Ուստի և դատարանը գործի բոլոր հանգամանքները յերևան հանելու նկատմամբ պետք է հանդես բերի նախաձեռնութիւն և ակտիվութիւն:

Այդ ամենեւին չի նշանակում, թե կողմերը պասսիվ են մնում. կողմերի ու դատարանի նախաձեռնութեան ու ակտիվութեան զուգորդումը հնարավորութիւն է տալիս իսկական դեմոկրատական ձևերով պարզելու ճշմարտութիւնն ու կողմերի իրական փոխհարաբերութիւնները:

Կողմերի իրավունքների պաշտպանութեան գործում լիակատար որբեկտիվութիւնն պահպանելով՝ դատարանը պարտավոր է ամեն կերպ ձգտել, վորպէսզի պարզի կողմերի իսկական իրավունքներն ու փոխհարաբերութիւնները: Սորհրդային դատարանը չի կարող անտեսել նաև կողմերի փաստական անհավասարութիւնը դատավարութեան ընթացքում: Դրա համար ել ներկայացված բացատրութիւններով ու նյութերով չբավականանալով՝ դատարանը կողմերին տրվող հարցերի միջոցով պետք է նպաստի գործի լուծման համար ելական հանգամանքները յերևան բերելու և այդ հանգամանքներն ապացույցներով հաստատելուն:

ման առաջին իսկ որերից սահմանված է դատարանի հրապարակախոսությունը: Ստալինյան մեծ Սահմանադրությունն այդ դատավարական սկզբունքը դարձրեց սահմանադրական սկզբունք: ԽՍՀՄ, միութենական ու ավտոնոմ հանրապետությունների Դատարանակազմությունն որենքի Գ-րդ հոդվածը ԽՍՀՄ Սահմանադրության 111-րդ հոդվածին համապատասխան սահմանում է, վոր «գործերի քննությունը ԽՍՀՄ-ի բոլոր դատարաններում, վորչափով որենքը բացառություններ չի նախատեսում, կատարվում է դռնբաց»:

Այսպիսով, բոլոր գործերը և բոլոր դատարաններում պետք է քննվեն դռնբաց: Այդ կանոնից բացառություններ նախատեսված են ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 95-րդ հոդվածով և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածներով, վորոնք սահմանում են, վոր գործի քննությունը դռնփակ թույլատրվում է, ա) յեթե գործի հանգամանքներով պետական դադարների պահանջները տեսակետից գործի դռնբաց քննությունը կարող է ցանկալի չլինել և բ) յեթե գործի հանգամանքները վերաբերում են կողմերի ինտիմ կյանքին:

Այդ դեպքերում դատարանը պարտավոր է պատճառաբանված վորոշում կայացնել, ճշտորեն նշելով, թե ինչի հիման վրա նա անհրաժեշտ է համարում գործը լսել դռնփակ դատական նիստում: Դատարանը կարող է դռնփակ դատական նիստ ունենալու մասին վորոշում կայացնել նաև գործի առանձին հանգամանքներ պարզելու համար միայն: Այդ դեպքում նիստը դռնփակ է լինում միայն կողմնակի մարդկանց համար, կողմերը, նրանց ներկայացուցիչները, փորձագետները, թարգմանիչները, վկաները մասնակցում են նաև դռնփակ նիստերին:

Դատարանի վճիռը բոլոր դեպքերում հայտարարվում է հրապարակորեն:

Բանավորությամբ ու անմիջականությամբ: Այս սկզբունքների ելույթումն այն է, վոր դատարանը բոլոր ապացույցներին, գործի բոլոր նյութերին պետք է ծանոթանա և յուրաքանչյուր ապացույցը քննի ու հետազոտի անմիջականորեն, բանավոր կերպով: Այն դատավորները, վորոնք պետք է գործի վերաբերյալ վճիռ կայացնեն, անձամբ

պետք է լսեն կողմերի բացատրությունները, վկաների ցուցմունքները, փորձագետների յեղրակացությունները, ծանոթանան գործում յեղած բոլոր փաստաթղթերին, զընեն իրեղեն ապացույցները:

Պետք է հիշել, վոր այս սկզբունքների պահպանումը նիստի դահլիճում ներկա յեղողներին հնարավորություն է տալիս ստուգելու դատարանի վճիռի ճշտությունը, վորոշումն ալելի համոզիչ է դառնում, դատարանի հեղինակությունն ամրապնդվում է:

Դատավարության անընդհատությունը: Անմիջականությունն սկզբունքով պայմանավորված է յուրաքանչյուր քաղաքացիական գործ անընդհատ և դատավորների անփոփոխ կազմով լսելու անհրաժեշտությունը:

Դատավարության անընդհատության սկզբունքը յենթադրում է դատաքննության այնպիսի կարգ, յերբ ամբողջ փաստական նյութը քննում ու ըմբռնում է դատարանի մեկ անփոփոխ կազմ, ըստվորում դատարանի այդ կազմը գործի քննությանն անցնելով՝ չի կարող դբադվել ուրիշ աշխատանքով կամ ուրիշ գործերի քննությամբ, քանի դեռ չի ավարտել մի անգամ սկսած գործի քննությունը:

Չեղտ է հասկանալ, վոր գործի քննության ընթացքում դատարանի կազմի փոփոխությունը կհասցնի անմիջականության ու բանավորության սկզբունքների կոպիտ խախտման, վորովհետև դատարանի նոր կազմը հնարավորություն չի ունենա անմիջականորեն և բանավոր կերպով ըմբռնելու գործի փաստական նյութերի մի մասը, վորն արդեն քննել է դատարանը: Այդ դեպքում դատավարությունը դառնում է գրավոր, վորևէ անմիջականության մասին խոսք անգամ լինել չի կարող: Անթույլատրելի յե նաև, յերբ, որինակ, փորձագետների յեղրակացությունը կազմելու համար արված ընդմիջումի ժամանակ ուրիշ գործ է լսվում: Այդ դեպքում տարբեր գործերին վերաբերող հանգամանքները չփոթվում են: Յեթե գործի քննությունը հետաձգված է, ապա գործի նոր քննությունը պետք է սկսվի նորից, անպայման հետազոտելով բոլոր ապացույցները: Յեթե գործի քննության ընթացքում ժողովրդական ատենակալը կազմից

դուրս ե գալիս, գործի քննութիւնը պետք է հետաձգվի.
չի կարելի դատարանի կազմի մեջ նոր ատենակալ մտցնել
և գործի քննութիւնը շարունակել: Մեծ գործերը լսելու
դեպքում հանձնարարւում է դատարանի կազմի մեջ մտցնել
պահեստի ատենակալ, վորն ամբողջ ժամանակ նիստին ներ-
կա յե լինում և յեթե ատենակալներէից մեկը հեռանում է,
փոխարինում է նրան և գործի քննութիւնը շարունակ-
ւում է:

Կողմերի համար դատարանում մայրենի լեզվով հան-
դես գալու և գործի նյութերին ծանոթանալու իրավունք
ապահովելը: Այն սկզբունքները, վորոնց համաձայն կա-
ռուցւում է դատական նիստը—մրցակցութիւնը, կողմերի
իրավահավասարութիւնը, բանավորութիւնը, անընդհա-
տութիւնը—իրագործելի յեն միայն այն ժամանակ, յերբ
դատարանը գործը քննում է կողմերի մայրենի լեզվով:
Ահա թե ինչու, լենինյան—ստալինյան ազգային քաղաքա-
կանութեանը համապատասխան, խորհրդային դատարանում
միշտ հատուկ ուշադրութիւն է դարձվել այն բանի վրա,
թե դատավարութիւնն ինչ լեզվով պիտի կատարվի: Այդ
սկզբունքն ամրապնդւած է Ստալինյան մեծ Սահմանա-
դրութեան մեջ, վորը 110-րդ հոդւածով սահմանում է.
«Դատավարութիւնը կատարվում է միութենական կամ ավ-
տոնոմ հանրապետութեան կամ ավտոնոմ մարզի լեզվով,
այդ լեզվին չտիրապետող անձերի համար ապահովելով
լիակատար ծանոթացումը գործի նյութերին, թարգմանի
միջոցով, ինչպես նաև դատարանում մայրենի լեզվով հան-
դես գալու իրավունքը: Առանձին միութենական հանրապե-
տութիւնների սահմանադրութիւններում ասված է, վոր
դատավարութիւնը կատարվում է նաև ազգային ոկրուդի
կամ ազգային շրջանի լեզվով:

Յեթե դատավարութիւնը կատարվում է այնպիսի
լեզվով, վորը կողմերից մեկին հասկանալի չէ, դատարանը
պարտավոր է նրան ապահովել թարգմանչով, վորի միջո-
ցով այդ կողմը ծանոթանում է գործում յեղած բոլոր
փաստաթղթերին, դատարանում տեղի ունեցող բոլոր գոր-
ծողութիւններին: Կողմն ամեն տեսակ դիմումներ ու փա-

տաթղթեր (հայցադիմումներ, դանդառներ և այլն) կարող
է դատարանին հանձնել մայրենի լեզվով, վճիռների ու վո-
րոշումների պատճենները կողմին պետք է տրվեն նրա մայ-
րենի լեզվով:

Որենքի այս պահանջի արհամարհումն ու թերազնա-
հատումը հանդիսանում է Ստալինյան Սահմանադրութեան
խախտում, լենինյան—ստալինյան ազգային քաղաքակա-
նութեան խեղաթյուրում և հիմք է ծառայում անպայման բե-
կանելու դատական վճիռը:

Գ Լ Ո Ւ Խ III

ԳՈՐԾԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԻՆ

Դատական նիստի կանոնավոր ընթացքն ապահովելու
համար դատավորը պետք է կատարի հետևյալ գործողու-
թիւնները. 1) գործը նախապատրաստի, 2) նշանակի գոր-
ծը քննութեան և կարգադրութիւն անի, վոր իր ժամանա-
կին ծանուցվեն կողմերը, կանչվեն վկաները, փորձագե-
տները, անհրաժեշտութեան դեպքում նաև դատախազը,
3) կանչվեն ատենակալները, 4) ուսումնասիրի գործի նյու-
թը և ծանոթացնի ատենակալներին:

Գործը քննելուց առաջ խնամքով նախապատրաստելը
դատավորի շատ կարևոր և եյակաւն պարտականութիւնն է
հանդիսանում: Հաճախ առանց այդպիսի նախապատրաստ-
ման գործը դատական նիստում քննվել չի կարող և հարկ է
լինում այն հետաձգելու: Ստեղծվում է ձգձգում և քաշ-
քռուկ, վորոնք միանգամայն անթույլատրելի յեն դատական
գործում¹:

Գործը քննութեան նշանակելը, կողմերին ծանուցելը և
վկաներին ու փորձագետներին կանչելը: Կան դատավորներ,
վորոնք գործը քննութեան նշանակելը համարում են տեխ-
նիկական աշխատանք և այդ գործը հանձնարարում են
քարտուղարին: Մինչդեռ գործը քննութեան նշանակելը բո-
լորովին էլ տեխնիկական գործ չէ, այլ պատասխանատու

¹ Սրա մասին ավելի մանրամասն տես սույն դրադարանի «Դատա-
կան նիստի նախապատրաստումը» բրոշյուրը:

կի հետևողականությամբ, վորպեսզի յուրաքանչյուր հա-
ջորդ գործողությունը լինի նախորդի բնական զարգացու-
մը, նրա վրա հիմնվի և նրանով պայմանավորվի:

Դատական նիստը յուրաքանչյուր գործով կարելի չե-
բաժանել հետևյալ ստադիաների. 1) նախապատրաստական
ստադիա, 2) ապացույցների հետազոտություն (գործի
քննությունն ըստ ելության), 3) կողմերի վիճաբանու-
թյուն, 4) վորոշման հրապարակում:

Նախքան դատավարության առանձին ստադիաների
պարզաբանման անցնելը՝ հարկավոր է պարզել նախագա-
հի դերը դատական նիստում:

ՌԽՑՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. այդ հարցերը կարգավորող
նորմաներ չկան: ՈւՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 114-րդ հոդվածը
և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ.
Որ. համապատասխան հոդվածները¹ նախագահողի վրա յեն
դնում դատական նիստի ղեկավարությունը և դատական
նիստում կարգ պահպանելու պարտականությունը, նրան
իրավունք են վերապահում ներգործության միջոցներ կի-
րառելու կարգը խախտող անձերի նկատմամբ:

Թուրքմենական ՍՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 117-րդ հոդվա-
ծը, բացի այդ, սահմանում է, վոր նախագահողը, ղեկա-
վարելով դատական նիստի ընթացքը, պարտավոր և՛ նրա-
նից հեռացնել այն ամենը, ինչ առնչություն չունի քննիող
գործի հետ, և նիստին տալիս է այն ընթացքը, վորն ավելի
լավ է նպաստում կողմերի իսկական իրավունքներն ու
փոխհարաբերությունները պարզելուն: Թեպետ մյուս միու-
թենական հանրապետությունների որենսդրված և մաս-
նավորապես ՌԽՑՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. այդպիսի կանոն
չկա, սակայն դատական նիստի ընդհանուր նշանակությու-
նից և նիստը ղեկավարող նախագահողի պարտականու-
թյուններից պետք է գալ այն յեզրակացության, վոր այդ-
պիսի կանոնով պիտի ղեկավարվեն բոլոր հանրապետու-
թյունների դատավորները:

Այն հանգամանքը, վոր դատական նիստը ղեկավարում

է նիստում նախագահող դատավորը, ամենևին չի նշանա-
կում, վոր ժողովրդական ատենակալները բավականաչափ
ակտիվ չեն դատավարության ժամանակ: ԽՍՀՄ-ում դա-
տարանը կոլեգիալ է, ուստի և կոլեգիալ պիտի լուծվեն
վոչ միայն այն հարցերը, վոր վերջին հաշվով դատարանը
լուծում է դատական վճռում, այլև այն բոլոր հարցերը,
վորոնց դատարանը հանդիպում է գործի քննության ըն-
թացքում: Այն ամենը, վոր թեկուզ վորեւ առնչություն
ունի գործի հանգամանքների հետ, ապացույցներ հավաքե-
լու, հետազոտելու հետ և այլն, այդ ամենը պետք է լուծի
դատարանը և վոչ թե նախագահողը: Նախագահողը միանձ-
նյա կերպով լուծում է միայն այն հարցերը, վորոնց կապ-
ված են դատարանի դահլիճում կարգ պահպանելու հետ և
այլն: Նախագահողը պարտավոր է հետևել, վոր դատավա-
րության մասնակիցները չչեղվեն դատաքննության հիմնա-
կան ուղղությունից: Նա պարտավոր է մի կողմ թողնել
քննիող գործին չվերաբերող հարցերը: Սակայն, յեթե կող-
մը պնդում է, որ ինչպիսի, վկային տված հարցի վրա, այդ
դեպքում նախագահողը պետք է այդ հարցը դնի դատավոր-
ների քննությանը և ապա դատարանի վճռով միայն վերջ-
նական պատասխան տա: Ինքնըստինքյան հասկանալի չէ,
վոր յերբ լուծվում է այս կամ այն ապացույցի թույլատրե-
լիության հարցը, ապա այդ հարցը լուծել կարող է միայն
դատարանը կոլեգիալ ձևով: Նախագահողը պետք է դատա-
կան նիստի այնպիսի կարգ սահմանի, վորն ամեն կերպ
նպաստի ատենակալների՝ վորպես դատարանի իրավահա-
վասար անդամների նախաձեռնությանն ու ակտիվությանը,
իսկ մյուս կողմից՝ ապահովի դատական նիստի կանոնա-
վոր ընթացքը:

Գործի ճիշտ լուծման համար մեծ նշանակություն ունի
կողմերի, նրանց ներկայացուցիչների և դատավարության
մյուս մասնակիցների իրավունքների պահպանությունը
դատարանի կողմից: Որենքը (Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 5)
դատարանին պարտավորեցնում է դատավարության ժամա-
նակ ողնել թույլ կողմին, սակայն այդ չի նշանակում, թե
դատարանը կարող է վորեւ կողմին գերադասություն տալ

¹ Հայկական ՍՍՀ Քաղ. Դատ. Որենսդրում նույնպես նման նորմա
գոյություն չունի: Խմբ.:

ի վրաս մյուս կողմի: Դատավորը պետք է հիշի նաև դատավարության հիմնական սկզբունքը—կողմերի հավասարությունը: Որինակ՝ հայցվորին ոգնություն ցույց տալով, վոր նա ասպացույցներ հավաքել հայրությունը հաստատելու համար, միաժամանակ նախազանգողը կամ ատենակալները տենդենցիոզ վերաբերմունք չպետք է ցույց տան դեպի պատասխանողը. ընդհակառակն, այդ ոգնությունը հայցվորին պետք է ցույց տրվի այն ձևով, վոր պատասխանողի համար ել պարզ լինի դատարանի որոշակիությունը, նրա ձգտումը՝ կողմերի իսկական փոխհարաբերությունները պարզելու:

Դատավորների տված հարցերը պետք է շարադրված լինեն այնպիսի ձևով, վոր համոզմունք չառաջանա, թե դատավորն «արդեն գործը վճռել է»: Անթուլյատրելի յե, որին նախ հայրությունը հաստատելու գործով դատավորը պատասխանողին ասում է. «Ինչո՞ւ յես համոզում, արդեն պարզ է»: Այդպիսի հայտարարությունով, նախ, դատավորն արդեն արտահայտում է իր կարծիքը, և վորքան ել ըստ ելության ճիշտ լինի վճիռը, միշտ այն տպավորությունը կստացվի, թե վճիռը կանխորոշված էր, յերկրորդ՝ ըստ ձևի ել այդպես «դու»-ով դիմելն անթուլյատրելի յե:

Որենքը նախազանգողի վրա պարտականություն է դնում կարգ պահպանել դատարանի դահլիճում: «Правда»-ն 1935 թվի նոյեմբերի 4-ի առաջնորդողում գրել է, վոր դատարանն իր արտաքին տեսքով ևս պետք է ազդեցիկ մղի դեպի որենքը հարգանք ունենալու համար: Ուստի չափազանց կարևոր են այն պայմանները, վորոնց մեջ տեղի յե ունենում դատական նիստը: Պայմանները պետք է լինեն կուլտուրական ու գործնական, վորպեսզի դատավարություն մասնակիցներն ու ներկա յեղողներն այն համոզմունքը կազմեն, վոր դատարանն ամենայն լրջությամբ, հոգատարությամբ ու խնամքով է վերաբերվում իր քննած գործին. դրանով կբարձրանա նաև դատարանի հեղինակությունը:

Դատարանը պետք է պահանջի, վոր կողմերը, դատավարության մյուս մասնակիցները և դահլիճում ներկա յեղողները ևս սահմանված կարգը պահպանեն, կուլտուրա-

կան վարվեցողություն ունենան և յենթարկվեն նախադահլիճ կարգադրություններին:

Կարգը խանգարողների նկատմամբ կարելի յե կիրառել ներգործություն, այն միջոցները, վոր որենքով վերապահված են նախազանգողին: ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. ընդհանրապես ներգործության վորևե միջոց չի նախատեսում, սակայն այդ չի նշանակում, թե դատարանը չի կարող վորևե միջոց ձեռք առնել կարգը խանգարողների նկատմամբ: Այդ դեպքերում կիրառվում են Քր. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները:

Դատական նիստի նախապատրաստական ստադիան: Այս ստադիայում դատարանը լուծում է գործը քննելու հնարավորության հարցերը և կատարում է բոլոր անհրաժեշտ նախապատրաստական գործողությունները, վորպեսզի գործի քննությունը նորմալ ընթանա:

Գործի քննության համար նշանակված ժամին դատարանը մտնում է դատական նիստի դահլիճը, դատական նիստը հայտարարում է բացված և հայտարարում է, թե վոր գործը պետք է քննվի:

Դատական նիստը բաց անելուց հետո դատարանը պետք է պարզի, թե կողմերից ու յերրորդ անձերից ո՞վ է ներկայացել դատական նիստին, և պետք է լուծի այն հարցը, թե հնարավոր է արդյոք գործը քննել չներկայացածների բացակայությամբ: Այդ դեպքում, վորպես ընդհանուր կանոն, պետք է նկատի ունենալ, վոր քաղաքացիական դատավարության ժամանակ կողմերը պարտավոր չեն ներկայանալու գործի քննության (բացառությամբ այն դեպքերի, վորոնց մասին կասվի ներքևում), սակայն կողմերին պետք է հայտնված լինի գործի քննության ժամանակի մասին, վորպեսզի նրանք կարողանան ոգտվել դատարանին բացատրություններ տալու իրենց իրավունքից և մասնակցություն ունենան գործի քննությանը: Դրա համար ել չներկայացած կողմերի նկատմամբ դատարանն ամենից առաջ պետք է ստուգի, թե նրանք պահանջված ձևով ծանուցված են գործի քննության ժամանակի մասին, արդյոք գործում կա՞ն հետադարձ ծանուցագրեր՝ համապատասխան ստորագրություններով:

Յեթե գործի մեջ տվյալներ չկան այն մասին, վոր կողմերին հայտնված ե գործի քննության ժամանակը, այդ դեպքում դատարանը պարտավոր ե գործի քննությունը հետաձգել:

Յեթե կողմերից մեկը չի ներկայացել, ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 98-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետութիւնների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների համաձայն դատարանը կարող ե վորոշում կայացնել՝ գործը քննելու չներկայացված կողմի բացակայութեամբ: Այդ դեպքում պետք ե նկատի ունենալ, վոր կողմի չներկայանալը չի կարող ի վնաս ծառայել նրան, ուստի դատարանը պետք ե խնամքով ստուգել, թե հնարավոր ե արդյոք գործը լսել չներկայացած կողմի բացակայութեամբ: Յեթե չներկայացած կողմը դիմում ե ուղարկել խնդրելով գործի քննութիւնը հետաձգել ներկայանալու հնարավորութիւն չունենալու պատճառով, այդ դեպքում դատարանը չներկայանալու պատճառը հարգելի ճանաչելով՝ գործը հետաձգում ե:

ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 99-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետութիւնների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների համաձայն՝ դատարանը կարող ե անհրաժեշտ համարել չներկայացած կողմի անձնական բացատրութիւնները. այդ դեպքում դատարանը գործի քննութիւնը հետաձգում ե և այդ մասին տեղեկացնում ե չներկայացած կողմին: Յեթե կողմը չի ներկայանում այդ ծանուցումից հետո ևս, գործը քննվում ե նրա բացակայութեամբ, դատարանի հավաքած ապացույցների հիման վրա: Անձամբ բացատրութիւններ տալու համար կողմերին կանչել թույլատրվում ե նաև այն դեպքերում, յերբ գործին մասնակցում ե այդ կողմի ներկայացուցիչը: Թուրքմենական ԽՍՀ Քաղ. Դատ. Որենագիրքը, ի տարբերութիւն մյուս միութենական հանրապետութիւնների որենսդրւթից, դատարանին իրավունք ե վերապահում գործը կարճելու, յեթե հայցվորը յերկրորդ անգամ ծանուցադիր ստանալուց հետո ել չի ներկայացել անձամբ բացատրութիւններ տալու և յեթե գործում յեղած տվյալները բավարար չեն կողմերի փոխհարաբերութիւնները պարզելու համար:

Ի՞նչ հետևանք ե ունենում յերկու կողմերի՝ հայցվորի ու պատասխանողի չներկայանալը, յերբ տեղեկութիւն կա, վոր ծանուցադրերը հանձնված են նրանց: Այդ դեպքերում համաձայն ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 100-րդ հոդվածի և Ուզբեկական ԽՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 104-րդ հոդվածի, յեթե թեկուզ մեկ կողմից խնդիր չկա գործն իր բացակայութեամբ քննելու մասին, դատարանը գործի քննութիւնը հետաձգում ե և յերկրորդ անգամ ծանուցադրեր ուղարկում: Յեթե կողմերը յերկրորդ անգամ ծանուցադրեր ստանալուց հետո ել չեն ներկայանում առանց հարգելի պատճառի, այդ դեպքում գործի վարույթը յենթակա յե կարճման:

ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 100-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետութիւնների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների հիման վրա (բացի ԲՍՍՀ և Վր. ԽՍՀ) գործը կարճվելու դեպքում հայցվորին իրավունք ե վերապահվում հայցային վաղեմության վերաբերյալ սահմանված ժամկետի ընթացքում նորից հայց հարուցել ընդհանուր կարգով:

Ինչպէս արդեն ասված ե, պատասխանողի ներկայանալը դատարանում պարտադիր չե: Սակայն առանձին դեպքերում որենքը պատասխանողի ներկայութիւնը պարտադիր ե համարում: Այսպէս, ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 101-րդ հոդվածը սահմանում ե, վոր չունեոր և անաշխատունակ ամուսնու ոգտին ապրուստի միջոց (ալիմենտ) դանձելու գործով և աշխատաւարձի գործերով դատարանը կարող ե պատասխանողի ներկայութիւնն անձամբ պարտադիր համարել, իսկ չներկայանալու դեպքում դատարանը կարող ե վորոշում կայացնել պատասխանողին բերման յենթարկելու մասին: Բերման յենթարկելու մասին վորոշում կայացնել կարելի յե միայն պատասխանողին՝ նրա ներկայութիւնը պարտադիր լինելու մասին տեղեկութիւն տալուց և բերման յենթարկելու մասին նախազգուշացնելուց հետո: Պատասխանողի ներկայութիւնը պարտադիր ե հայրութիւնը հաստատելու և յերեխաների ապրուստի միջոց (ալիմենտ) դանձելու վերաբերյալ գործերի քննութիւն ժամանակ (ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 101-րդ հոդված): Այդ դեպքում

դատարանին իրավունք ե վերապահվում պատասխանողին ազատել ներկայանալուց միայն այն դեպքում, յեթե պատասխանողը հեռու յե ապրում գործը քննող դատարանից և կամ այլ հարգելի պատճառներով: Չներկայանալու դեպքում դատարանը վորոշում ե կայացնում պատասխանողին միլիցիայի միջոցով բերման յենթարկելու մասին: Անկախ բերման յենթարկելուց, յեթե պատասխանողն առաջին ծանուցադրով առանց հարգելի պատճառների չի ներկայանում, դատարանը կարող ե նրան սուգանել մինչև 100 ռուբլի, իսկ յեթե գործի քննությունը հետաձգվում ե, դատարանը կարող ե ստորագրություն վերցնել, մինչև գործի լուծումը ուրիշ վայր չմեկնելու մասին:

Դատախազի չներկայանալու դեպքում գործի քննությունը հետաձգվում ե, միաժամանակ դատարանը դրա մասին տեղեկացնում ե վերադառ դատախազին:

Այս կանոնը պետք ե պահպանի անկախ այն բանից, թե հայցը դատախազն ե հարուցել, թե նա գործի մեջ ե մտել արդեն իսկ դատավարության ժամանակ (Քաղ. Դատ. Որ. 2-րդ հոդ.) և կամ թե դատախազը դատավարությանը պետք ե մասնակցի դատարանի վորոշման հիման վրա (ՌեֆՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 12-րդ հոդվ. և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածներ):

Վկայի կամ փորձագետի չներկայանալու դեպքում դատարանը պետք ե լուծի այն հարցը, թե հնարավոր ե արդյոք գործը քննել չներկայացած վկաների բացակայությամբ, վորի համար նախապես պետք ե լսի ինչպես այն կողմի կարծիքը, վորի խնդրով կանչված ե վկան, այնպես ել դատավարության մյուս մասնակիցների (պատասխանողի, յերրորդ անձերի) կարծիքը, ինչպես նաև գործին մասնակցող դատախազի յեզրակացությունը: Յեթե դատարանն անհնարին ե համարում գործը քննել չներկայացած վկանների բացակայությամբ, վորոշում ե գործի քննությունը հետաձգել:

Անկախ այն բանից, թե դատարանը հնարավոր կհամարի գործը լսել չներկայացած վկանների բացակայությամբ թե վոչ, դատարանը պետք ե այդ վկանների նկատմամբ

ներգործության միջոցներ կիրառելու վորոշում կայացնի: ՌեֆՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 129-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների համաձայն վոչ վոք իրավունք չունի դատարանում վկայելուց հրաժարվելու, բացառությամբ այն դեպքերի, յերբ պահանջվող փաստերը հաղորդելը կապված ե պետական կամ ծառայության գաղտնիքը խախտելու հետ: Սակայն այդ դեպքում ևս վկան պարտավոր ե ներկայանալ դատարան:

ՌեֆՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 49-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների համաձայն առանց հարգելի պատճառի չներկայացած վկան դատարանի վորոշմամբ սուգանվում ե 3-ից մինչև 10 ռուբլի (Թուրքմենական ՌՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. համաձայն՝ մինչև 25 ռ.), յերկրորդ անգամ՝ հարկադրական բերման և դրամական սուգանքի վերկնակի չափով:

Իսկ յեթե վկան ցուցմունքներ տալուց հրաժարվում ե այնպիսի պատճառներով, վորոնք դատարանի կողմից անհարգելի յեն համարվում, այդ դեպքում սուգանվում ե մինչև 50 ռուբլի (ՌեֆՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 50-րդ հոդված, և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածներ):

Որենքը փորձագետների չներկայանալու հետևանքներ չի սահմանում, սակայն փորձագետներին վերաբերող որենքների ընդհանուր իմաստից պետք ե զալ այն յեզրակացության, վոր չներկայացած փորձագետների բացակայությամբ գործը քննել չի կարելի: Սակայն այս ընդհանուր կանոնից կարող են բացառություններ լինել: Յեթե փորձագիտությունը կատարվել ե մինչև դատական նիստը և փորձագետների ներկայացրած յեզրակացությունը պարզորոշ ու հստակ պատասխաններ ե տալիս, դատարանը, կողմերի համաձայնության մասին տեղեկանալով, կարող ե վորոշել, վոր գործը լսվի չներկայացած փորձագետների բացակայությամբ: Սակայն պետք ե նկատի ունենալ, վոր հաճախ փորձագետների յեզրակացությունները քննարկելիս ու դնա-

հատելիս կարող են առաջանալ անորոշություններ, փորձա-
գետների առաջ լրացուցիչ հարցեր դնելու անհրաժեշտու-
թյուն, ուստի միայն բացառիկ դեպքերում կարող է թույլ-
լատրվել, վոր գործը լավի փորձագետների բացակայու-
թյամբ:

Յեթե փորձագետը չի ներկայանում, կամ հրաժարվում
է յեզրակացություն տալ այնպիսի պատճառաբանությամբ,
վորը դատարանն անհարգելի յէ համարում, դատարանի
փորձամբ տուգանվում է մինչև 10 ռուբլու չափով
(ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 51-րդ հոդ. և մյուս միութենա-
կան հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապա-
տասխան հոդվածները):

Կողմերի ներկայանալու հարցի կապակցությամբ ան-
հրաժեշտ է քննել նաև կողմերի ներկայացուցիչների
հարցը:

Համաձայն ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 12-րդ հոդվածի և
մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ.
Որ. համապատասխան հոդվածների՝ կողմերը կարող են
գործեր վարել դատարանում անձամբ կամ իրենց ներկա-
յացուցիչների միջոցով: Այդպիսով դատական նիստին կա-
րող է ներկայանալ կողմի լիազորած ներկայացուցիչը կամ
թե կողմը՝ իր ներկայացուցչի հետ: Դատարանը չի կարող
մերժել ներկայացուցչի մասնակցելը: Միայն կրոնական հա-
մոզմունքների համար զինվորական ծառայությունից ազա-
տելու վերաբերյալ գործերին ներկայացուցիչների մասնակ-
ցությունը չի թույլատրվում (ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ.
227-րդ հոդ. և մյուս միութեն. հանրապետ. Քաղ. Դատ.
Որ. համապ. հոդվ.):

Դատարանը պետք է ստուգի, թե տվյալ անձը կարո՞ղ է
ներկայացուցիչ լինել և ունի՞ր արդյոք համապատասխան
լիազորություններ:

Կողմերի ներկայացուցիչներ կարող են լինել՝ ա) ան-
զործունակների (անչափահասների, հոգեկան հիվանդների)
անունից նրանց որինական ներկայացուցիչները, այսինքն՝
ծնողները, խնամակալները, բ) գործունակների անունից՝
ազդեցիկատները (դատապաշտպանների կոլեգիայի անդամնե-
րը), բանվորների ու ծառայողների գործերով պրոֆմիտ-

թյունների լիազորները և այլ անձերը, վորոնց գործը քննող
դատարանի կողմից թույլատրվել է ներկայացուցիչ լինել
տվյալ գործով, իսկ պետական հիմնարկությունների, ձեռ-
նարկությունների, կոլտնտեսությունների, կոոպերատիվ և
այլ հասարակական կազմակերպությունների գործերով՝
նրանց ծառայողները, իրավախորհրդատուները, հաշվա-
պահները, ֆինանսական բաժինների վարիչները և այլն
(ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. հոդ. 15 և 16 և մյուս
միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ.
համապատասխան հոդվածները), գ) բացի այդ, դատարա-
նի նշանակած պաշտոնական ներկայացուցիչն այն դեպքե-
րում, յերբ հայց է հարուցված մի անձի դեմ, վորի բնա-
կավայրն անհայտ է:

Կողմերի ներկայացուցիչներ լինել չեն կարող՝ ա) 18
տարեկան հասակի չհասած անձերը, բ) դատարանի դատա-
վճռով իրավունքները սահմանափակած անձերը, գ) խնա-
մակալության տակ գտնվող անձերը, դ) դատապաշտպան-
ների կոլեգիայից վտարված անձերը, ե) դատավորները,
քննիչները, դատախազները (ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. հոդ.
26 և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ.
Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները):

ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 17-րդ հոդվածի և մյուս
միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ.
համապատասխան հոդվածների համաձայն կողմերի ներկա-
յացուցիչները պետք է ունենան համապատասխան լիազո-
րություններ: Որինական ներկայացուցիչների նկատմամբ
դատարանը պետք է միայն հավաստիանա—ծնողների նկատ-
մամբ՝ վոր նրանք իրոք իրենց ներկայացրած անչափահաս-
ների ծնողներն են, խնամակալների նկատմամբ՝ վոր նրանք
համապատասխան որդանների կողմից խնամակալ են նշա-
նակված (այդ դեպքերում պետք է գործին կցել խնամակալ
նշանակվելու վկայականի կամ վորոշման սրատճենը):

Իրավաբանները և այլ անձերը պետք է ներկայացնեն
նոտարական կարգով վավերացված հատուկ լիազորագիր:
Լիազորագիրը նոտարական վավերացման փոխարեն բան-
վորներն ու ծառայողները կարող են վավերացնել տալ այն

Հիմնարկում կամ ձեռնարկությունում՝ վորտեղ իրենք աշխատում են, գլխավորական ծառայողները՝ իրենց գործա-մասում, գլուղացիները (կոլտնտեսականներ ու մենատուն-տեսներ) գլուղխորհրդում: Որենքը թույլատրում է լիազո-րագրի փոխարեն ներկայացուցչությունը ձևակերպել դատա-րանում արված բանավոր հայտարարությամբ, վոր մըտ-ցվում է դատական նիստի արձանագրության մեջ: Ներկայա-ցուցչին լիազորելու ալգպիսի ձևակերպում հնարավոր է միայն այն ժամանակ, յերբ կողմը դատարան կներկայանա իր ներկայացուցչի հետ միասին:

Պրոֆմիությունների այն լիազորները, վորոնք հանդես են գալիս պաշտպանելու բանվորների ու ծառայողների շա-հերը, պետք է դատարանին վկայական ներկայացնեն այն մասին, վոր պրոֆմիութենական որդանն իրեն հանձնարա-րել է դատարանում հանդես գալ տվյալ գործով:

Պետական Հիմնարկների, ձեռնարկությունների, կոլ-տնտեսությունների, կոոպերատիվ և այլ հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչները պետք է ներ-կայացնեն լիազորագիր՝ տրված ղեկավարի ստորագրու-թյամբ և վավերացրած կնիքով:

ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 18-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների համաձայն՝ «լիազորագիրը ներկայացուցչին իրավունք է տալիս կատարելու բոլոր դատավարական գործողությունները, բացի գործը հաշտու-թյամբ վերջացնելուց, վեճը միջնորդ դատարանին հանձնե-լուց, հայցապահանջից հրաժարվելը մասամբ կամ լիովին ընդունելուց, լիազորությունն ուրիշ անձի հանձնելուց և փողի համար գույք ստանալուց»: Վորպեսզի ներկայացու-ցիչը կարողանա վերահիշյալ գործողությունները կատարել, լիազորագրի մեջ պետք է հասկապես նշված լինի այդ մա-սին: Այդ վերաբերում է նաև պրոֆմիությունների ներկա-յացուցչներին, վորոնք պրոֆմիությունների վկայականնե-րով հանդես գալով՝ այդ գործողությունները կատարելու համար պետք է լիազորագիր ունենան նաև այն անձից, վո-րի շահերը պաշտպանում են: Այս կանոնը չի վերաբերում

ծնողներին ու խնամակալներին, բայց յեթե նրանք էլ իրենց հերթին գործի վարումը հանձնարարում են ներկայացուց-չի, ապա վերջիններիս վրա տարածվում են ներկայացուց-չությանը վերաբերող բոլոր կանոնները:

Վերջապես, անհրաժեշտ է նշել, վոր յերբ փաստաթղթի կեղծ լինելու մասին վեճ է ծագում, այդ դեպքում կեղծիքի մասին հայտարարելու համար ներկայացուցչին իրեն լիա-զորողից պետք է հատուկ լիազորագիր ստանա:

Կողմերի և դատավարության մյուս մասնակիցների ներկայանալու հետ կապված բոլոր հարցերը պարզելուց և լուծելուց հետո, ինչպես նաև ներկայացուցիչները լիազո-րություններն ստուգելուց հետո դատարանը կողմերին հարցնում է, թե նրանք վորեւ հայտարարություն ունե-նա՞նք: Քաղ. Դատ. Որ. 102):

Գործի քննությունն անհնարին կարող է լինել հետևյալ դեպքերում. ա) յերբ ավելի նպատակահարմար է գործը քննել վոչ թե պատասխանողի աշխատանքի վայրում, այլ նրա բնակավայրում: Ինչպես հայտնի յե, Քաղ. Դատ. Որ. 25-րդ հոդվածի համաձայն հայցվորը կարող է դատարանն ընտրել իր հայեցողությամբ կամ ըստ պատասխանողի բնա-կավայրի, կամ թե ըստ նրա աշխատանքի վայրի. բ) յեթե հայցը հարուցված է ըստ պատասխանողի վերջին հայտնի բնակավայրի (ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 26). յեթե դատական նիստին պատասխանողը ներկայանում է և միջ-նորդում, վոր գործը հանձնեն իր փաստական բնակավայրի դատարանի քննությանը, դատարանը կարող է ալգպիսի միջնորդությունը բավարարել. գ) յեթե պարզվի, վոր տվյալ վեճը դատական քննության յենթակա չէ, կամ վոր մինչև դատարանում քննվելը հայցվորը պարտավոր եր պրետենդիտն կարգով գլխել պատասխանողին: Թեպետ և այդ հարցերը պետք է պարզաբանվեն ու լուծվեն հայցադե-մումը ներկայացնելու ժամանակ, կամ թե գործի նախա-պատրաստման պրոցեսում, այնուամենայնիվ դրանք կարող են յերևան բերվել նաև գործի դատական քննության ժա-

մանակ, դատական նիստում: Այդ դեպքերում դատարանը վորոշում է կայացնում գործը կարճելու կամ դատաքննությունը կասեցնելու վերաբերյալ (Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 103, կետ «դ»):

Այդ նույն ստադիայում դատարանը լուծում է դատարանի տվյալ կազմով գործը լսելու անհնարինություն հարցը, այսինքն՝ բացարկների հարցը: Նախ և առաջ նախադատողը պարտավոր է կողմերին բացատրել, վոր նրանք իրավունք ունեն բացարկ հայտնելու դատավորի, դատախազի, փորձագետների դեմ, և հետո միայն նրանց առաջ դնել այդպիսի հայտարարությունների առկայություն հարցը: Բացի այդ, դատավորներն իրենք՝ պարտավոր են իրենց նախաձեռնությունները ինքնաբացարկ հայտարարել, յեթե դրա համար հիմքեր կան:

ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 104-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների համաձայն դատավորներին բացարկելու հիմք է հանդիսանում դատավորների շահագրգռվածությունը գործի յեղքի մեջ, նրանց հատուկ հարաբերությունները կողմերի նկատմամբ: Որենքը չի սահմանում, թե ինչ պիտի հասկանալ հատուկ հարաբերություններ ասելով, այլ թողնում է, վոր յուրաքանչյուր առանձին դեպքում դատարանը լուծի այդ հարցը: Համենայն դեպս բացարկի հիմք պետք է համարել դատավորի կամ ատենակալների ազդակցությունը կամ յուրաքանչյուրնը կողմերից մեկի հետ, կամ թե, թեկուզ և վոչ ազդակցական, բայց յայնպիսի հարաբերությունները, վորոնք կապած են առաջացնում դատավորի անաչառություն նկատմամբ, բարեկամական կամ, ընդհակառակն, անբարյացակամ հարաբերությունները: Բացարկի հիմք կարող են ծառայել նաև դատավորների ազդակցական հարաբերություններն իրար հետ:

Բացի այդ, բացարկի համար հիմք են հանդիսանում հետևյալ հանգամանքները. յեթե գործի առթիվ կայացված վճիռը բեկանված է, ապա գործի նոր քննություն ժամանակ վորպես դատավոր կամ ատենակալներ մասնակցել չեն կարող

ալ այն անձերը, ովքեր գործի առաջին քննությունը մասնակցել են վորպես դատավոր, վկա, փորձագետ, կողմերից մեկի ներկայացուցիչ, ինչպես և այն անձերը, ովքեր հանդես են յեկել վորպես դատախազ: Բացարկի յենթակա յին նաև այն անձերը, ովքեր վորպես դատավորներ մասնակցել են գործի քննությունը վերադաս դատարանում, յեթե գործով կայացված վճիռը նրանց մասնակցությամբ է բեկանված: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, վոր ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 246-րդ հոդվածի համաձայն վճիռը բեկանելու դեպքում գործը վերանայելու համար կարող է ուղարկվել դատարանի նույն կազմին: Այդ պետք է դրականապես նշված յինի վերադաս դատարանի վորոշման մեջ¹:

ՌԽՖՍՀ և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. հայտնված բացարկների լուծման կարգը չեն սահմանում: Միայն թուրքմենական ԽՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. կարգ է սահմանված (հոդ. 124), վոր բոլոր դեպքերում հարցը լուծվում է դատարանի ամբողջ կազմով: ՌԽՖՍՀ Քր. Դատ. Որ. 47-րդ հոդվածը սահմանում է, վոր դատավորներից մեկի դեմ հարուցած բացարկը լուծում են մյուս դատավորները՝ բացարկվողի բացակայությամբ և ծայների հավասարության դեպքում դատավորը համարվում է բացարկված: Իսկ յերբ բացարկ է հայտարարված դատարանի ամբողջ կազմի դեմ, հարցը լուծվում է դատարանի նույն կազմով:

Բացարկներ կարող են հայտնվել նաև դատախազի, փորձագետի, թարգմանչի և վկաների դեմ: Բացարկների հարցը լուծում է դատարանը:

Բացարկների հարցերը լուծելուց հետո դատարանը վկաներին հեռացնում է վկաների սենյակը՝ նախապես նրանց նախազգուշացնելով, վոր սուտ ցուցմունքներ տալու համար նրանք պատասխանատվություն են կրում:

Դրանից հետո դատարանը կողմերին բացատրում է, վոր նրանք կարող են գործը հաշտությամբ վերջացնել:

¹ Հայկական ԽՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 246-րդ հոդվածի համաձայն վճիռը բեկանվելուց հետո գործի քննությունը հանձնարարվում է դատարանի այլ կազմին միայն: Խմբ.:

իրավունք ունեն հարցեր տալու վկաներին, փորձագետներին, մասնակցելու փորձագիտությանն ու տեղագնաությանը և բացատրություններ տալու յուրաքանչյուր առանձին ապացույցի ըննության առթիվ, փոփոխելու իրենց պահանջները հիմունքները և այլն:

Մինչև դործն ըստ ելության ըննելուն անցնելը դատարանը պետք է լսի կողմերի միջնորդությունները լրացուցիչ ապացույցների, լրացուցիչ վկաներ հրավիրելու, փորձագիտություն նշանակելու, լրացուցիչ փաստաթղթեր պահանջելու մասին և այլն: Բացի այդ կարող են հարուցվել և այլ միջնորդություններ՝ պատասխանակիցներ, յերրորդ անձեր միջնորդությունները՝ դործի մեջ մտնելու մասին: Այդ հարցերը լուծելու համար դատարանը պետք է անպայման լսի մյուս կողմի կարծիքը, ինչպես և դործին մասնակցող դատախազի յեզրակացությունը: Այդ հարցերի լուծման ժամանակ կարող է դործի ըննությունը հետաձգվել անհրաժեշտություն թուալանալ:

Կողմերն այդ հարցերը հարուցելու իրավունքից զուրկ չեն նաև այն դեպքում, թե դործի նախապատրաստման ընթացքում նրանց միջնորդությունները մերժված են լինել:

Գործի քննությունն ըստ ելության: Ապացույցների գնումը: ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 105-րդ հոդվածը սահմանում է, թե դործի ըննությունն սկսվում է նրանով, վոք դատարանը կողմերին առաջարկում է բացատրություններ տալ՝ հիմնվելով դործին կցած իրենց բոլոր ապացույցների վրա: Նույնպիսի կարգ է սահմանված նաև Ադր. ԽՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 105-րդ հոդվածով¹: Իսկ մյուս միութենական հանրապետությունների որոնորքներով այլ կարգ է սահմանված:

Գործի ըննությունն սկսվում է նախազհողի կամ դատարանի անդամներից մեկի կողմից դործի մասին զեկուցելուց, վորից հետո կողմերը բացատրություններ են տալիս:

Փորձը ցույց է տալիս, վոր ավելի նպատակահարմար

ու ճիշտ է այն կարգը, յերբ դործի ըննությունն սկսվում է դործի վերաբերյալ զեկուցում տալով: ՌԽՖՍՀ համարյա բոլոր դատարաններում փորձը սահմանել է դործի վերաբերյալ զեկուցելու կարգը:

Սակայն հարկավոր է նկատի ունենալ, վոր դործի վերաբերյալ զեկուցումն ոգտակար կլինի միայն այն ժամանակ, յերբ նա որյեկտիրներն շարադրում է վեճի եյությունը և կողմերի ներկայացրած ապացույցները: Զեկուցողը պետք է չարտահայտի իր կարծիքը այս կամ այն կողմի առարկությունների ճշտության մասին:

Գործի վերաբերյալ զեկուցումից հետո կողմերը բացատրություններ են տալիս:

Նախքան ապացույցների ըննության հարցին անցնելը՝ անհրաժեշտ է կանոչ առնել ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 106-րդ հոդվածի վրա: Այդ հոդվածի իմաստից հետևում է, վոր կողմերը պետք է մինչև դործի ըննությունն սկսվել ներկայացնեն իրենց ունեցած բոլոր ապացույցները: Իսկ դործի ըննությունն սկսելուց հետո ապացույցներ ընդունել թույլատրվում է միայն այն դեպքում, յեթե դատարանը հարգելի կճանաչի այն պատճառները, վորոնց հետևանքով կողմերը չեն կարողացել ժամանակին ներկայացնել այդ ապացույցները:

Ի տարբերություն Քր. Դատ. Որենսդրելից՝ բոլոր միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որենսդրելում չկան այնպիսի հոդվածներ, վորոնք սահմանյին ապացույցների ըննության կարգը, այսինքն այն, թե ինչ հետևողականությամբ, ինչ կարգով պետք է հարցաքննվեն վկաները, փորձագետները և այլն: Սակայն այդ չի նշանակում, թե քաղաքացիական դատավարության պրոցեսում այդպիսի կարգ չպետք է լինի. կամ չկա:

Դատական պրակտիկան ապացույցները ըննելու հետևյալ կարգն է սահմանել: Կողմերի բացատրությունները լսելուց հետո դատարանը նրանց առաջարկում է իրենց կարծիքը հայտնել ապացույցները ըննելու կարգի մասին: Յեթե դատախազը մասնակցում է դործին, ապա լսվում է նաև նրա յեզրակացությունը: Դրանից հետո, տվյալ դործի

¹ Հայկական ԽՍՀ Քաղ. Դատ. Որենսդրելի 105 հոդվածը նույնպես այդպիսի կարգ է սահմանում: (Սմբ.):

կոնկրետ պայմաններին համապատասխան, դատարանն իր փորձմամբ պահանջում է այն կարգը, վորը կնպաստեր գործի բոլոր հանգամանքները լավագույն կերպով պարզելուն:

Նախ պետք է հարցաքննվեն հայցվորի վկաները, ապա՝ պատասխանողի վկաները: Բարդ գործում, յերբ հայցը բարդացած է միջանկի պահանջից, որինակ՝ աշխատանքից ազատելը ճիշտ չհամարելը, խկամա գործալքման, արտա-
ժամյա աշխատանքի և չողտադործած արձակուրդի համար վարձատրություն բռնադանձելը, այդպիսի դեպքում դատարանը կարող է նախ քննել հայցվորի ու պատասխանողի ապացույցները մեկ պահանջի նկատմամբ, իսկ հետո նույն կարգով նաև մյուս պահանջների նկատմամբ: Բայց հիմնական կանոնը մնում է անփոփոխ. նախ հարցաքննվում են հայցվորի վկաները, իսկ հետո՝ պատասխանողի:

Նախագահողը վկային առաջարկում է պատմել, թե նրան ինչ է հայտնի տվյալ գործի վերաբերյալ, վորից հետո կարող են հարցեր տրվել: Ըստվորում, յեթե հարցաքննվում է հայցվորի վկան, ապա առաջինը հարցեր տալիս է հայցվորը, իսկ հետո՝ պատասխանողը, իսկ յեթե վկան կանչված է պատասխանողի խնդրանքով, այդ դեպքում առաջինը հարցեր տալիս է պատասխանողը, իսկ հետո՝ հայցվորը: Յեթե գործին մասնակցում է դատախազը, վորը հայց չի ներկայացրել, նա հարցեր տալիս է կողմերից հետո:

Յուրաքանչյուր կողմ կարող է վկային հարցեր տալ՝ լրացնելու և պարզաբանելու համար այն պատասխանները, վոր տվել է նա մյուս կողմերի հարցերին:

Նախագահողն ու դատարանի անդամները վկաներին հարցաքննում են այն ժամանակ, յերբ կողմերը վերջացրել են նրանց հարցեր տալը, ինչպես նաև կարող են հարցեր տալ ամեն բուպե՝ պարզաբանելու և լրացնելու համար այն պատասխանները, վոր վկան տալիս է կողմերի հարցերին:

Բացի այդ, վկաների հարցաքննության ժամանակ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, վոր հարցաքննությունից առաջ յուրաքանչյուր վկա պետք է նախազուգարված լինի, վոր

նա քրեական պատասխանատվություն է կրում սուտ ցուցմունքներ տալու համար (ՌՆՖՄՀ Քաղ. Դատ. Որ. 132-րդ հոդվ. և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները): Յուրաքանչյուր վկա հարցաքննվում է առանձին (ՌՆՖՄՀ Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 133), իսկ հարցաքննված վկաները պետք է դատական նիստի դահլիճում մնան մինչև գործի քննությունն ավարտվելը: Վկան նիստի դահլիճից ժամանակավորապես հեռանալ կարող է միայն դատարանի թույլտվությամբ և կողմերի համաձայնությամբ:

Ցուցմունքներ տված վկան կարող է յերկրորդ անգամ հարցաքննվել՝ իր հայտարարության համաձայն, կողմերի խնդրանքով կամ դատարանի նախաձեռնությամբ (ՌՆՖՄՀ Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 137): Դատարանը կարող է նշանակել նաև վկաների առերեսում՝ նրանց ցուցմունքների հասությունները պարզելու համար (ՌՆՖՄՀ Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 138), առերեսում կարելի յե նշանակել վկայի ու կողմի հետ:

Բոլոր դեպքերում, յերբ փորձագետները պետք է կանչվեն դատական նիստին, նրանք նիստի դահլիճում ներկա յեն լինում գործի քննության ամբողջ ընթացքում, իրավունք ունեն ծանոթանալու գործի նյութերին, հարցեր տալու կողմերին, վկաներին և այլն: Փորձագիտություն կատարած փորձագետի բացակայությամբ գործի քննությունը կարող է տեղի ունենալ առանձին դեպքերում, յերբ փորձագետի յեղրակացությունները հիմնված են լաբորատորական հետազոտությունների վրա և բացատրություններ չեն պահանջում, որինակ՝ յերբ հայրությունը հաստատելու հայցով կատարված է հայցվորի, պատասխանողի և յերեսխայի արյան հետազոտություն և յեղրակացության մեջ նշված է, վոր բոլոր յերեքի արյան առանձնահատկությունների հետևանքով չի կարելի յեղրակացություն անել, թե պատասխանողի հայրությունը բացառվում է, ինչպես և բացառվում է այն յենթադրության հնարավորությունը, թե պատասխանողը կարող է հայր ճանաչվել: Այդ դեպքում վոչ մի անհրաժեշտություն չկա փորձագետին դատական նիստը կանչելու:

Մինչև դատական նիստը կամ դատական նիստի ժամանակ փորձագիտություն կատարելիս դատարանի վորոշման մեջ պետք է նշված լինեն այն հարցերը, վորոնց փորձագետը պետք է պատասխանի: Այդ հարցերը կարող են առաջադրել վոչ միայն դատարանը, այլև կողմերը: Դատարանը կարող է մերժել կողմերի տված այս կամ այն հարցը: Յեթե դատարանը գտնի, վոր տվյալ հարցը գործի համար նշանակություն չունի, պետք է իր մերժումը պատճառաբանի:

ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 155-րդ հոդվածը և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները սահմանում են, վոր փորձագետներն իրենց յեզրակացությունները տալիս են բանա՝ վոր կամ գրավոր՝ դատարանի հայեցողությամբ: Բանավոր յեզրակացությունները մտցվում են արձանագրության մեջ և ստորագրվում փորձագետի կողմից: ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 175-րդ հոդվածը սահմանում է, վոր փորձագետներն իրենց յեզրակացությունները միշտ տալիս են գրավոր ձևով: Այդ կանոնը պետք է ավելի նպատակահարմար համարել, վորովհետև, անկասկած, փորձագետն իր յեզրակացությունն ավելի լավ կշարադրի, քան քարտուղարը:

Փորձագետի հարցաքննությունն սկսվում է նրա յեզրակացությունը հրապարակելուց: Յեթե գործին մասնակցել են միքանի եքսպերտներ և տարբեր յեզրակացություններ են տվել, այդ դեպքում հրապարակվում է յուրաքանչյուր փորձագետի յեզրակացությունը: Դրանից հետո կողմերն ու դատավորները կարող են փորձագետներին հարցեր տալ, վորպեսզի պարզաբանեն ու լրացեն նրանց տված յեզրակացությունները և այդ յեզրակացության հիմունքները: Հարցերին տրված պատասխաններն արձանագրվում են:

Դատարանը կաշկանդված չէ փորձագիտության յեզրակացություններով, նա կարող է նշանակել նոր փորձագիտություն, կամ թե իր վորոշումով ժխտել փորձագետների յեզրակացությունները: Այդ դեպքերում դատարանը պարտավոր է պատճառաբանել իր անհամաձայնությունը փորձագետներին յեզրակացություններին:

Դրավոր ապացույցների հետազոտությունը կատարվում

է նրանց լիակատար կամ մի մասի հրապարակումով և լսելով կողմերի բացատրությունները՝ գործում յեղած ինչպես հրապարակված, յայնպես էլ չհրապարակված փաստաթղթերի նկատմամբ:

Պարտադիր կարգով հրապարակման յենթակա յեն այն փաստաթղթերը, վոր ներկայացրել է մեկ կողմը և հայտնի չեն մյուս կողմին, ինչպես և այն փաստաթղթերը, վոր անմիջականորեն դատարանն ինքն է պահանջել: Համապատասխան փաստաթղթերը հրապարակման յենթակա յեն նաև կողմի միջնորդությունը, կամ յերբ փաստաթղթի առթիվ կողմերի միջև վեճ է ծագել նրա ճշգրիտ բովանդակության կամ բովանդակության իմաստի վերաբերյալ, փաստաթղթի բովանդակության կամ նրա առանձին մասերի մեկնաբանությունը վերաբերյալ: Դատարանը կարող է իր նախաձեռնությամբ փաստաթուղթը հրապարակել և կողմերին առաջարկել՝ բացատրություններ տալու նրա բովանդակության կամ նշանակության վերաբերյալ: Յեթե գործում կան չհրապարակված փաստաթղթեր, դատարանը պարտավոր է ստուգել, թե կողմերը գիտե՞ն նրանց մասին:

Յեթե փաստաթղթերը դատարան ներկայացնելը դժվարությունների հետ է կապված, որինակ՝ նրանց շատ լինելու հետևանքով, կամ թե այն պատճառով, վոր նրանց մի մասը միայն գործի համար նշանակություն ունի, այդ դեպքում դատարանը կարող է պահանջել, վոր ներկայացվեն համապատասխան կարգով վայելարացված քաղվածքներ կամ փաստաթղթերի ստուգում կատարել տեղում (ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 144 և մյուս միութենական հանրապ. Քր. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները):

Ներկայացված կամ պահանջված փաստաթղթերի առթիվ կարող են հայտարարություններ արվել նրանց կեղծության վերաբերյալ:

ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 148-րդ հոդվածը և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները սահմանում են, վոր յեթե կասկածելի փաստաթուղթ ներկայացրած կողմը, կամ այն կողմը, վորի ոգտին փաստաթուղթը պահանջվել է, հրաժարվի այդպիսի փաստաթուղթն ոգտագործելուց, վորպես

գործին վերաբերող ապացույց, այդ դեպքում նույն կողմը կարող է դատարանին խնդրել, վոր գործը քննվի այլ ապացույցների հիման վրա: Սակայն պրակտիկայում այնպես է լինում, վոր գործին վերաբերող այդ փաստաթուղթը միակ ապացույցն է հանդիսանում կամ թե խոսք այդ փաստաթղթի կողմերի իսկական փոխհարաբերությունը պարզել դժվար, նույնիսկ անհնարին է լինում, թեկուզ և ուրիշ ապացույցներ լինելու դեպքում: Այդ դեպքերում դատարանը կարող է մերժել փաստաթուղթը վորպես ապացույց վերացնելը և կարող է այդ փաստաթղթի ստուգում կատարել:

Դատարանը նմանապես պետք է ստուգի փաստաթղթի կեղծությունը, յեթե այդ փաստաթուղթը ներկայացնող կողմը, կամ այն կողմը, վորի ոգտին այդ փաստաթուղթը պահանջել է դատարանը, չի հրաժարվում այդ փաստաթուղթը վորպես ապացույց ոգտագործելուց, այլ կերպ ասած՝ ժխտում է կեղծության մասին յեղած հայտարարությունը: Այդ դեպքում փաստաթղթի կեղծության մասին հայտարարություն անող կողմը պարտավոր է ապացույցներ ներկայացնել փաստաթղթի կեղծության մասին, իսկ դատարանը պարտավոր է ստուգել փաստաթղթի իսկությունը (ՌՆՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 149 և 150-րդ հոդվածները և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները):

Յեթե դատարանը համոզվում է, վոր փաստաթուղթը կեղծ է, այն հանում է ապացույցների շարքից և մեղավորների դեմ քրեական հետապնդում է հարուցում: Գործի հանգամանքներին նայած՝ քննվող գործի վարույթը կարող է կասեցվել մինչև քրեական գործի քննությունը (ՌՆՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 151-րդ հոդված և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները):

Այն դեպքերում, յերբ դատարանն անհրաժեշտ կգտնի անմիջականորեն ծանոթանալու առարկայի վիճակին, իրերի դրությունը, չենքերի վերապլանավորմանը, այն փաստաթղթերին, վորոնք դատարան ներկայացնել չեն կարողացել

և այլն, — կատարվում է տեղադնություն: Ավելի նպատակահարմար է տեղադնություն կատարել դատարանի ամբողջ կազմով, վորպեսզի դատարանի ամբողջ կազմը, վորը գննության տվյալների հիման վրա վճիռ պիտի կայացնի, կարողանա անմիջականորեն ծանոթանալ գննվելիք առարկաներին:

Միայն բացառիկ դեպքերում, յերբ անհնարին է գննությունը կատարել դատարանի ամբողջ կազմով, այն կարող է կատարել անհատապես նախագահողը:

Տեղադնություն կատարելու մասին պետք է տեղեկացվեն կողմերը և գործին մասնակցող դատախազը: Յեթե նրանք ներկայանում են, մասնակցում են գննությանը (ՌՆՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 161-րդ հոդված և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները):

Յեթե գործին փորձագետ է մասնակցում, նա ևս կանչվում է տեղադնությանը, այս դեպքում նրա մասնակցությունը պարտադիր է:

Տեղադնություն կատարելիս կազմվում է արձանագրություն, վորի մեջ գրվում է ամբողջ գննության նկարագրությունը, կատարած բոլոր գործողությունները, գննության ժամանակ ներկա յեղած անձերի հայտարարությունները: Արձանագրությունն ստորագրում են գննության ժամանակ ներկա յեղած բոլոր անձերը: Արձանագրությունը պետք է կցվեն տեղում կազմած պլանները, գծագրությունները, նկարահանումները և այլն: Իսկ յեթե այդ փաստաթղթերը նախորոք կազմված են յեղել, իսկ տեղում միայն յղվելը նախորոք կազմված են յեղել, կան, ապա դրանք ևս պետք է կցվեն արձանագրությանը, վորի մեջ պետք է նշված լինեն համեմատության արդյունքները:

Տեղադնության արդյունքները (արձանագրությունն ու նրան կցված բոլոր փաստաթղթերը) պետք է հրապարակվեն դատական նիստում:

Բոլոր միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որենագրված իրերեն ապացույցները նախատեսված չեն վորպես ապացույցի տեսակ քաղաքացիական գործե-

րում, սակայն դատական պրակտիկայում դրանք հանդիպում են:

Իրեղեն ապացույցներ լինելու դեպքում դրանք պետք է դատական նիստում գննվեն դատարանի և կողմերի կողմից: Զննություն արդյունքները և այդ առթիվ կողմերի արած հայտարարությունները պետք է մտցվեն դատական նիստի արձանագրության մեջ:

Յեթե առանձին դատական գործողություններ կատարվել են դատական նիստից դուրս, ապացույցներն ապահովելու կարգով կամ գործը քննող դատարանի հանձնարարություն կատարել և ուրիշ դատարան, — առանձին հանձնարարություն, վկայի, կողմի, փորձագետի հարցաքննություն, տեղագնություն, ինչպես և այն դեպքում, յերբ արդեն առաջուց հարցաքննված վկայի ներկայանալն անհնարին է, ապա այդ ակտերն ու արձանագրությունները պետք է հրապարակվեն դատական նիստում, ըստվորում, դրանց առթիվ կողմերը կարող են տալ իրենց բացատրությունները: Այդպիսի փաստաթղթերի հրապարակման մասին պետք է հատկապես նշված լինի դատական նիստի արձանագրության մեջ:

ՈւՅՑՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 108-րդ հոդվածը և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները սահմանում են, Վոր «դատարանը, գործը բավականաչափ պարզաբանված համարելով՝ դադարեցնում է դատախոսությունը և անցնում է վճիռ կայացնելուն»: Որենքի այսպիսի ընդհանուր ձևակերպումը հաճախ պրակտիկայում ճիշտ չի մեկնարանում. հասկանում են այն իմաստով, թե դատարանն իրավունք ունի ուզած րոպեյին դադարեցնելու ապացույցների զննությունը, յեթե նրան «գործը բավականաչափ պարզված» է թվում: Դեռ ամբլին. յերբեմն որենքն այդպես հասկանալու հետևանքով դատարանը կանչված վկաների հարցաքննությունը դադարեցնելով՝ անցնում է վճիռ կայացնելուն:

Այդպիսի պրակտիկան վոչ միայն որենքից չի բղխում, այլև մի կողմից հակասում է կողմերի իսկական իրավունքների ու փոխհարաբերություններին պարզաբանման

խնդիրներին (Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 5), և մյուս կողմից՝ խախտում է կողմերի իրավունքները պրոցեսում:

Իհարկե, դատական նիստում այս կամ այն ապացույցը, ուրեմն և նրա գննությունը թույլատրելի կախված է նրանից, թե դատարանը կգտնի՞ արդյոք, Վոր նրանք նշանակություն ունեն գործի համար (Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 119): Դատարանն այս կամ այն հանգամանքը կարող է համարել այնքան հանրահայտի, Վոր ապացույցելու կարիք չի զգում (Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 120), սակայն դատարանը միշտ պետք է չիչի, Վոր ապացույցներ բերել թույլ չտալը, կամ վկաների հարցաքննությունը դադարեցնելը պետք է պատճառաբանված լինի: Յեղնելով դրանից՝ ճիշտ պետք է համարել դատական պրակտիկայով սահմանված այն կարգը, յերբ ապացույցները գննելը վերջացնելու հարցը, ինչպես և քրեական գործի դատաքննությունը դադարեցնելու հարցը, հատուկ քննության նյութ է հանդիսանում և դատարանը դրա մասին հատուկ վորոշում է կայացնում: Այդ տեսակետից յերբ գործին վերաբերող բոլոր ապացույցները գննված են, դատարանը կողմերին հարց է տալիս, թե նրանք ինչով կցանկանային լրացնել գործի քննությունը: Իրանից հետո դատարանը վորոշում է կայացնում ապացույցների գննումը վերջացնելու մասին:

Կողմերի վիճաբանությունը: Յեղնելով այն բանից, Վոր որենքում ուղղակի ցուցում չկա կողմերի վիճաբանություն մասին, հաճախ անճիշտ հետևություն է արվում, թե քաղաքացիական դատավարություն մեջ հարկ չկա, կամ նույնիսկ անթույլատրելի յե կողմերի վիճաբանությունը: Այդպիսի հետևությունը վոչ միայն որենքից չի բղխում, այլև հակասում է առողջ դատողությանը: Յերբ դատարանը կողմերի հետ միասին բոլոր ապացույցները գննելու ուղղությամբ մեծ ու բարդ աշխատանք է կատարել, դրանից հետո վոչ միայն կողմերի, այլև դատարանի համար խիստ ոգտակար է, Վոր կողմերն իմի ամփոփեն, դատարանին հաղորդեն, թե իրենք Վոր փաստերն են համարում հաստատված, Վոր փաստերն իրենց կարծիքով հաստատված չեն և վորոշն են իրենց իրավաբանական հե-

տեղեկությունները, այսինքն՝ ինչի՞ հիման վրա նրանք հայցը համարում են բավարարման չենթակա կամ վոչ չենթակա:

Կողմերի վիճաբանություն համար պետք է սահմանափակ հետեյալ կարգը. առաջինն արտահայտվում է հայցվորը, ինչպես և յերրորդ անձը՝ հայցվորի կողմից, իսկ հետո պատասխանողը և նրա կողմից մասնակցող յերրորդ անձը: Յեթե հայցվորին իր ճառից հետո հնարավորություն է տրվել կրկին անգամ արտահայտվելու (ռեպլիկա), ապա կողմերի հավասարության գործությանը պատասխանողին ևս պետք է հնարավորություն տրվի պատասխանելու: Յեթե գործին մասնակցում է մի յերրորդ անձ ինքնուրույն հայցապահանջով, ապա նրա ճառը լսվում է հիմնական կողմերի՝ այսինքն հայցվորի և պատասխանողի վիճաբանությունից հետո, բայց վերջիններիս պետք է իրավունք տրվի առարկելու, վորովհետև և՛ հայցատերը, և՛ պատասխանողն ինքնուրույն հայցապահանջ ունեցող յերրորդ անձի նկատմամբ պատասխանող կողմ են հանդիսանում:

Հարկավոր է նկատի ունենալ նաև այն, վոր կողմի ներկայացուցչի առկայությունը պրոցեսում նրան չի զրկում ներկայացուցչի ճառից հետո դատարանին բացատրություններ տալու իրավունքից, յեթե կողմն այդ ցանկանա: Կարող է լինել և ուրիշ կարգ, վոր նախ արտահայտվի կողմը, հետո միայն նրա ներկայացուցչի:

Ինչ վերաբերում է դատախազին, պետք է տարբերել յերկու դեպք. 1) յերբ դատախազը հայց է հարուցել և 2) յերբ դատախազը գործի մեջ է մտել առանց ինքնուրույն հայց հարուցելու, կամ թե նրան գործին մասնակից է արել դատարանը՝ Քաղ. Դատ. Որ. 12-րդ հոդվածի կարգով: Առաջին դեպքում դատախազը, պրոցեսում ոգտվելով կողմի իրավունքից, վորպես հայցվոր վիճաբանության ժամանակ հանդես է գալիս առաջինը, յերկրորդ դեպքում նա իր յեզրակացությունը տալիս է կողմերի վիճաբանությունից հետո:

Վիճաբանության ժամանակ կողմերը կարող են հիմնվել միայն այն ապացույցների վրա, վորոնք կան գործի մեջ և քննվել են դատական նիստում: Յեթե կողմերի վիճաբանությունների ժամանակ նոր ապացույցներ քննելու

անհրաժեշտություն է առաջանում, դատարանն իր նախաձեռնությամբ կամ կողմերի միջնորդությամբ կարող է վորոշել՝ վերսկսել ապացույցների գննությունը:

Ապացույցների նոր գննությունն ավարտելուց հետո նորից ընդհանուր կարգով տեղի յե ունենում կողմերի վիճաբանություն:

Այդպիսի կարգ պահպանվում է նաև այն դեպքում, յեթե նոր ապացույցների հարցը ծագել է դատավորների խորհրդակցության ժամանակ, յորհրդակցական սենյակում:

Կողմերի վիճաբանությունից հետո նախագահը հայտարարում է, վոր դատարանը դնում է յորհրդակցական սենյակը՝ վճիռ կայացնելու, և այդ ժամանակամիջոցում նիստը հայտարարվում է ընդհատված:

Դատարանի վնռի երապարակումը: Վճռի հրապարակումը հանդիսանում է վերջին, յեզրավակիչ գործողությունը, վորով ավարտվում է քաղաքացիական գործի դատաքննությունը:

Այդ դատավարական մոմենտը չի կարելի վորևէ ձևական բան համարել: Վճռի հրապարակումը լուրջ ախտ է, ուստի այն պետք է կատարել այնպիսի պայմաններում, վոր համապատասխանի հանրապետության անունից հրապարակվող վճռի հեղինակությանը: Դատարանը վճիռը հրապարակում է հոտնկայս, և դատարանի դահլիճում յեզդդները վորոշումը լսում են հոտնկայս: Վճիռը կարգում է նախագահը պարզորոշ, հստակ, բարձր ձայնով, այնպես, վոր բոլոր ներկա յեզդդները կարողանան բովանդակությունը յուրացնել: Վճիռը հրապարակելուց հետո նախագահը պետք է կողմերին հարցնի, թե նրանք հասկացա՞ն վճիռը, և, յեթե անհրաժեշտ է, պետք է վճռի եյությունը պարզաբանի: Բացի այդ նախագահը պետք է անպայման կողմերին բացատրի, վոր նրանք իրավունք ունեն վճիռը զանդատարկելու և զանգատ տալու կարգը: Դրանով դատական նիստը համարվում է ավարտված:

ԳՈՐԾԻ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՀԵՏԱԶԳՈՒՄԸ ՅԵՎ ԳՈՐԾԻ
ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԿԱՅՈՒՄԸ

Գործի քննությունը հետաձգելիս դատարանը պետք է իր վորոշման մեջ ճշգրիտ նշի այն պատճառները, վորոնց հետևանքով անհրաժեշտ է յեղել գործը հետաձգել, և այն միջոցառումները, վոր անհրաժեշտ են հետևյալ նիստում գործի քննությունն ապահովելու համար:

ՌԽՑՄՀ Քաղ. Դատ. Որ. 107-րդ հոդվածը և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները կանոն են սահմանում, վոր դատարանը գործը հետաձգելիս պետք է ըստ հնարավորության նշանակի գործի քննության նոր նիստի օրը: Իրականում հաճախ դատարանն այդ կանոնը չի պահպանում, մինչդեռ այդ կանոնի պահպանումը հնարավորություն է տալիս ներկայացած կողմերին ու վկաներին հայտնելու գործի քննության օրվա մասին և ազատում է ծանուցագրեր ուղարկելու անհրաժեշտությունից:

ՌԽՑՄՀ Քաղ. Դատ. Որ. նույն 107-րդ հոդվածը և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները (բացի ԲՍՄՀ, ԱդՄՄՀ, Թուրք. ՍՄՀ) սահմանում են, վոր գործի քննությունը հետաձգելիս դատարանը պարտավոր է ներկայացած վկաներին հարցաքննել, նույն վկաներին յերկրորդ անգամ կանչել թույլատրվում է միայն առանձնապես բացառիկ դեպքերում: Այս կանոնի նպատակն է աշխատավորներին իզուր տեղը չկտրել առօրյա աշխատանքից: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, վոր բանավորության, անընդհատության և անմիջականության սկզբունքները պահանջում են, վոր այն դատավորները, վորոնք պետք է գործի մասին վճիռ կայացնեն, պետք է անմիջականորեն իրենք ծանոթանան գործին վերաբերող բոլոր ապացույցներին: Բացի այդ, դատարանի հետևյալ նիստում գործը քննելու ժամանակ կարող է անհրաժեշտություն առաջանալ, վոր արդեն հարցաքննված վկաները կրկին հարցաքննվեն, կամ թե վկաների միջև առերեսում կատարել: Վերջապես, պետք է նկատի ունենալ

նաև այն, վոր յեթե գործի քննությունը հետաձգվում է կողմերից մեկի չներկայանալու հետևանքով, ապա կողմի բացակայությունից վկաների հարցաքննությունը նրա իրավունքի խախտումն է հանդիսանում, քանի վոր նա իրավունք ունի մասնակցելու ապացույցների քննությանը: Ուստի գործի քննությունը հետաձգելով՝ դատարանը պետք է մանրամասն քննարկի, թե կարելի՞ է յե արդյոք ներկայացած վկաներին հարցաքննել առանց հետևյալ նիստին կանչելու նրանց, և այդպիսի հարցաքննություն պիտի կատարվի միայն բացառիկ դեպքերում:

Գործի հետաձգումից պետք է տարբերել գործի վարույթի առկայում: Առաջին դեպքում գործի քննությունը հետաձգվում է մի ուրիշ օրվա, ուրիշ դատական նիստի, յերկրորդ դեպքում վարույթն առկայվում է, այսինքն, գործին վերաբերող վոչ մի գործողություն չի կատարվում մինչև որենքով նախատեսված դեպքը վրա հասնելը:

ՌԽՑՄՀ Քաղ. Դատ. Որ. 113-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների համաձայն դատարանը պարտավոր է գործի քննությունն առկայել հետևյալ դեպքերում. ա) կողմերից մեկի, կամ յերրորդ անձի մահանալու դեպքում, բ) այն դեպքում, յեթե անհրաժեշտ է կողմի նկատմամբ սահմանել խնամակալություն կամ դատարանում հայց հարուցելու և պատասխան տալու իրավունքի այլ սահմանափակում (յեթե գործի քննության ընթացքում կարողվի, վոր հայցվորը կամ պատասխանողը հոգեկան հիվանդ է կամ հիվանդացել է, և դրա հետևանքով դատավարական գործունեությունից չի ոգտվում. յեթե գործի քննության ընթացքում պարզվել է, վոր կողմը 18 տարեկան հասակի չի հասել և այլն), գ) այն դեպքում, յերբ գործում կողմ հանդիսացող իրավական անձի (հիմնարկություն, ձեռնարկություն, կոլտնտեսություն, կոոպերատիվ կամ այլ հասարակական կազմակերպություն) գոյությունը դադարում է (դադարում ասելով պետք է հասկանալ լուծարք, միացում), դ) այն դեպքում, յերբ կողմերից մեկը զորակոչվում է Բանվորա-Գյուղացիական

շարժիչը Բանակի կամ Ռազմա-Մովսէյին Նախարարին գործող գործամասի շարքերը, ե) յերբ տվյալ գործը չի կարող լուծվել քաղաքացիական, քրեական կամ վարչական կարգով լուծվող մի ուրիշ գործից առաջ:

Բացի վերոհիշյալ դեպքերից, յերբ դատարանը պարտավոր է առկայել գործի վարույթը, որենքը վորոշ դեպքերում դատարանին իրավունք է վերապահում, յեննելով գործի կոնկրետ հանգամանքներից, առկայելու գործի վարույթը: Համաձայն ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 114-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետութայնների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածներին՝ դատարանը կարող է վարույթն առկայել, յեթե կողմերից մեկը գորակոչված է ԲԳԿԻ կամ ՌԾՆ և կամ վորեն պարտադիր պարտականութայն կատարելու համար:

Պետք է նկատի ունենալ, վոր նախորդ բաժնում խոսվում է այն անձերի մասին, վորոնք գորակոչված են ԲԳԿԻ կամ ՌԾՆ գործող գործամասը, այսինքն, յերբ այն գործամասը, վորի մեջ գտնվում է կողմը, ռազմական դրության է փոխադրված, յերբ գործի վարույթի առկայումը պարտադիր է, իսկ տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերում է զինվորական պարտականութայնը կատարելու սովորական զինակոչին, հետևապես, նախ այդ չի վերաբերում բոլոր զինվորականներին, որինակ՝ չի վերաբերում հրամանատարական ու պետկազմին, յերկրորդ, դատարանը կարող է և հառկայել գործի վարույթը: Այսպես, որինակ, յեթե հայց է հարուցված ԲԳԿԻ շարքերը կանչված անձից պարտքը բռնազանձելու մասին, դատարանը, յեննելով կոնկրետ հանգամանքներից, կարող է առանց գործն առկայելու քննել պատասխանողի բացակայությամբ, վորին ծանուցագրերը հանձնված է:

Գործի վարույթն առկայելու պատճառները տարբեր են լինում, դրա համար էլ առկայելու ժամանակը տարբեր է վորոշվում: Գործի վարույթի վերսկսումը հաճախ կախված է վորոշ հանգամանքներ ստեղծվելուց, վորին յերբեմն կարող է նպաստել մյուս կողմի, ինչպես և դատարանի նախաձեռնութայնը (Քաղ. Դատ. Որ. հոդ. 115):

Գործի վարույթի առկայման կապակցությամբ առաջանում է վաղեմության ժամկետների հարցը:

Համաձայն ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 116-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետութայնների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների գործի վարույթը կարող է վերսկսվել վաղեմության այն ժամկետի ընթացքում, վոր որենքով սահմանված է իրավահարաբերութայնների տվյալ տեսակի համար: Բնականաբար հարց է ծագում, յեթե ժամկետները վոր մոմենտից են հաշվվում: Յեթե գործի վարույթն առկայվել է կողմերից մեկի մահվան հետևանքով, խնամակալութայն սահմանելու անհրաժեշտության և կողմ հանդիսացող իրավական անձի գոյութայնը դադարելու հետևանքով, այս վաղեմության ժամկետը հաշվվում է գործի վարույթն առկայելու պահից: Յեթե վարույթն առկայվել է կողմին ԲԳԿԻ և ՌԾՆ գործող գործամասի շարքերը գորակոչելու հետևանքով, հաշվվում է այն պահից, յերբ կողմը ԲԳԿԻ և ՌԾՆ գործող գործամասերի շարքերից դուրս է յեկել: Նույն ձևով վաղեմության ժամկետը հաշվվում է նաև այն դեպքերում, յերբ կողմը գորակոչված է ԲԳԿԻ կամ ՌԾՆ շարքերը՝ զինվորական պարտականութայնը կատարելու կամ պետական այլ պարտականութայն կատարելու համար:

Իսկ յեթե գործի վարույթն առկայված է մինչև մի այլ գործի լուծում, այս վաղեմության ժամկետն սկսվում է այն պահից, յերբ այդ գործով դատարանի դատավճիռը կամ վճիռն որինական ուժի մեջ է մտել, և կամ այն պահից, յերբ վարչական որդանը վորոշում է կայացրել:

Գ Լ Ո Ի Ն VI

ԳՈՐԾԻ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԱՐՃՈՒՄԸ ՅԵՎ ՀԱՇՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱՐԳԸ

Դատական պրակտիկայում յերբեմն լինում են դեպքեր, յերբ առաջին ատյանի դատարանը զանազան պատճառներով վարույթը կարճում է: ՌԽՖՍՀ և մյուս միութենական հանրապետութայնների Քաղ. Դատ. որենսդրքերին վարույթ-

Թը կարճելու քիչ առիթներ են հայտնի: ՌԽՖՍՀ Գերա-
զույն Դատարանը դեռ 1925 թվին պարզաբանել է, վոր
գործի վարույթը կարող է կարճվել միայն այն դեպքե-
րում, յերբ այդ նախատեսված է որենքով, իսկ մնացած
դեպքերում դատարանը գործն ըստ Եյուլթյան քննելով,
պարտավոր է կամ բավարարել հայցվորի պահանջը (լիտ-
վին կամ մասամբ) և կամ հայցը մերժել:

Գործի վարույթի կարճում կարող է լինել հետևյալ
դեպքերում.

ա) յերբ հայցվորը հրաժարվում է հայցից (ՌԽՖՍՀ
Քաղ. Դատ. Որ. 2-րդ հոդվ. և մյուս միութ. հանրապետ.
Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները): Այս
դեպքում գործի վարույթի կարճումը հայցվորին զրկում է
պատասխանողի դեմ այնպիսի հայց հարուցելու իրավուն-
քից, վորը թղխում է նույն հիմունքներից, նույն վեճի առ-
թիվ: Դատարանը պարտավոր է ստուգել հայցվորի հայցից
հրաժարվելու պատճառները և կարող է նրա հրաժարականը
չընդունել ու գործը քննել ըստ Եյուլթյան:

բ) կողմերի բացակայության համար այն դեպքերում,
վոր նախատեսված են ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 100-րդ
հոդվածում և մյուս միութենական հանրապետությունների
Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածներում: Վա-
րույթն այս պատճառով կարճելու կարգը մանրամասն բա-
ցատրված է դատական նիստին վերաբերող գլխում:

գ) վարույթը չվերսկսելու հետևանքով, յեթե այն առ-
կայված է կողմերի համաձայնությամբ (ԲԽՍՀ Քաղ. Դատ.
Որ. հոդ. 114 և ՌԽՖՍՀ, Թուրք. ԽՍՀ և Վր. ԽՍՀ Քաղ.
Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները):

դ) այն դեպքում, յեթե ավյալ վեճը դատարանի
քննության յենթակա չէ:

ե) այն դեպքում, յերբ կողմերը հաշտություն են կըն-
քում:

Անհրաժեշտ է տարբերել դատական և արտադատա-
կան հաշտությունը: Արտադատական հաշտությունը
կողմերի համաձայնությունն է վեճը վերացնելու մասին,
վոր կողմերը կայացնում են առանց դատարանի մասնակ-

ցության: Այդպիսի գործարքը դատարանը քննում է ապա-
ցույցներին վերաբերող ընդհանուր կանոններով:

Դատական հաշտության գործարքը վիճելի հարաբերու-
թյուններին վերջ տալու վերաբերյալ կողմերի այն համա-
ձայնությունն է, վոր կնքվում է դատական նիստում և
հաստատվում է դատարանի կողմից:

Այդ դեպքում վարույթը կարճվում է առանց վերսկսե-
լու և նոր հայց հարուցելու իրավունքի: Յեթե կողմերից
մեկը հաշտության գործարքը չի կատարում, դատարանը
մյուս կողմի խնդրանքով կատարողական թերթ է տալիս:

Դատական հաշտության գործարքը կնքվում է դա-
տարանի հսկողությամբ: Ուստի դատարանը պետք է
ստուգի գործարքի պայմանները և կարող է մերժել նրա
հաստատումը, յեթե գտնի, վոր այն կնքված է զանց անե-
լով կամ խախտելով որենքը, խախտելով պետության,
յերրորդ անձերի շահերը և կամ սպառնալիքի տակ, խա-
բեյությամբ և այլն:

Գ Լ Ո Ւ Խ VII

ԴԱՏԱԿԱՆ ՆԻՍՏԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դատարանը վճիռ կայացնում է միայն այն նյութերի
հիման վրա, վորոնք քննվել են դատական նիստում: Մի-
այն դատական նիստի արձանագրության մեջ արված գրան-
ցումների հիման վրա կարելի չէ ստուգել, թե վորոշումը
համապատասխանում է արդյոք այն ամենին, ինչ վոր
պարզել է դատարանը: Բացի այդ, վորոշման որինակա-
նությունն ստուգելու համար մասնավորապես անհրաժեշտ
է ստուգել դատարանի կազմը, ով է մասնակցել դատական
նիստին, կողմերին տրված է յեղել արդյոք հնարավորու-
թյուն՝ իրենց դատավարական իրավունքներն ոգտագործե-
լու համար, խախտված չե՞ն յեղել արդյոք այդ իրավունքնե-
րը, կողմերն ինչ միջնորդություններ և հայտարարություն-
ներ են արել, դրանցից վորոնք են բավարարվել դատարանի
կողմից, վորոնք են մերժվել և ինչու և այլն: Այս բոլորը
կարելի չէ ստուգել միայն դատական նիստի արձանագրու-
թյունով:

Ահա թե ինչու արձանագրուիթյունը բացառիկ կարևոր նշանակություն ունի, նա վավերացնում է այն բոլոր վիստերն ու հանգամանքները, վոր տեղի չեն ունեցել դատական նիստում :

Արձանագրությունը միակ աղբյուրն է, վորով կարելի
յե ստուգել, թե ինչ ցուցմունք են տվել վկաները, ինչ
յեզրակացություն է տվել փորձագետը, ով ինչ փաստա-
թղթեր է ներկայացրել, ինչ բացատրություններ են տվել
կողմերը և այլն: Դատական մխիոը կարող է հիմնված լի-
նել զատական նիստի նյութերի վրա, բայց յեթե այս կամ
այն հանգամանքն արձանագրության մեջ զբանցված չլինի,
մխիոը կրեկանմի:

Միանգամայն պարզ է, Վոր արձանագրությունը լրիվ
 ու կատարյալ լուսանկարը պիտի լինի այն ամենի, ինչ տե-
 ղի յե ունեցել զատական նիստում: Վորճան ավելի լրիվ լի-
 նի արձանագրությունը, Վորճան ավելի ճիշտ արտացոլի
 զատական նիստի ընթացքը, կողմերի ու զատարանի գոր-
 ծողությունները, այնքան ավելի դյուրին կլինի ստուգել
 Վճռի որինականությունն ու հիմնավորությունը:

Դրա համար ել որենքն ու դատական պրակտիկան դատական նիստի արձանագրությանը բացառիկ նշանակութիւն են տալիս: Դատական նիստի արձանագրութիւնը ձիշտ կազմելու համար պատասխանատու յե դատավորը և վոչ թե միայն քարտուղարը: Ամենակոպիտ խախտում են հանդիսանում այնպիսի փաստերը, յերբ դատավորը դատական նիստի արձանագրութիւնը չի ստորագրում, վորովհետեւ դա ցույց ե տալիս, վոր նա արձանագրութիւնը չի ել կարգացել: Դիչ չի պատահում, վոր դատավորն արձանագրութիւնն ստորագրում ե առանց կարգալու. այդ հավասար ե պաշտոնեական հանցագործութիւն: Անհրաժեշտ ե նկատի ունենալ, վոր քարտուղարը չի սղագրում կոզմերի բացատրութիւնները, վկաների ցուցմունքները և այլն, այլ գրի յե առնում կրճատ ամենաեյականը: Իսկ թե վորն ե եյականը կոզմերի բացատրութիւններից կամ վկաների ցուցմունքներից՝ նույնիսկ փորձված քարտուղարը միշտ չե, վոր կարող ե վորոչեւ: Դրա համար ել գործը քննող և

արձանագրուած չէ, համար պատասխանատու դատաւորը չէ
միայն պիտի կարգա արձանագրուած չունը, այլև պիտի ուղ-
ղի այն: Դրա համար դատաւորը պետք է արձանագրու-
ած չունը կարգա նիստից անմիջապես հետո, իսկ առանձին
դեպքերում կարող է հենց դատական նիստում ստուգել
քարտուղարի արած գրանցումները՝ հրապարակման միջո-
ցով:

Արձանագրուեց յան մեջ անպայման սրեաք ե նշված լինի.

1) Այն վայրը (քաղաքի, գյուղի անունը), վրտակը քննվել է գործը. գործի քննություն ժամանակը (տարի, ամիս, ամսաթիվ), դատական նիստն սկսվելու և ավարտվելու ժամանակը. դատարանի կազմը (նախագահի և ժողատենակալների ազգանունները). քարտուղարի ազգանունը, գործին մասնակցող դատախազի, թարգմանչի ազգանունները:

2) Ինչ գործ ե լսվում (ուժ հայցով, ուժ դեմ և ինչի մասին) :

3) Ճշգրիտ նշում, թե ով է կանչվել դատական նիստին և կանչվածներից ով է ներկայացել, ով չի ներկայացել: Ձևերկայացած անձերի նկատմամբ պետք է նշել, թե կա՞ն արդյոք նրանց ստորագրությունները ծանուցադիրը հանձնելու մասին, ինչպես և տեղեկություններ՝ նրանց չներկայանալու պատճառների մասին, յեթե դրանք հայտնի չեն:

Յեթե գործին մասնակցում են կողմերի ներկայացուցիչները, անհրաժեշտ է նշել ներկայացուցչի ազդանունը և այն լիազորագրերը, վոր նա ներկայացրել է: Յեթե լիազորությունը տրվում է դատարանում բանավոր ձևով, դրա մասին պետք է մանրամասն նշվի արձանագրության մեջ: Անթույլատրելի չեն այսպիսի գրանցումները. «ներկայացել է ինչ կողմերը և միաները»:

4) Կողմերի միջնորդությունները և այդ միջնորդությունները վերաբերյալ դատարանի վորոշման մանրամասն գրանցումը: Յեթե վորոշումը կայացված է խորհրդակցական սենյակը գնալուց հետո, ապա վորոշումը կցվում է արձանագրությունը, իսկ արձանագրություն մեջ դրա մասին նշում է արվում:

5) Նախագահի պարզաբանումները կողմերի իրավունքներին մասին:

6) Նախագահի նախադրուչացումը վկաներին՝ սուտ ցուցմունքներին համար նրանց պատասխանատվության մասին և նրանց դատական նիստի դաժնիք հեռացնելու մասին:

7) Կողմերի բացատրությունները, վկաների ցուցմունքները, փորձագետին առաջադրած հարցերը և նրա տված պատասխանները (բացի նրանցից, վոր շարադրված են դրավոր յեղրակացության մեջ):

Այդ գրանցումներն ամենադժվարը, բայց և ամենաեյականն են. դատավորն ու քարտուղարը դրանց վրա պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն. այստեղ հարկավոր է ամենամեծ ճշգրտություն և ճշտապահություն: Իրենք մի որինակ: Հայրությունը հաստատելու հայցով պատասխանողը, յերբ նրան հարց են տալիս, թե իրեն հայր ճանաչում է, նա պատասխանում է. «Ընդունում եմ, վոր հայցվորին հետ ամուսնացած եմ յեղել, բայց յերեխային իմը չեմ համարում», իսկ քարտուղարը գրի յն առնում. «Պատասխանողը հայցն ընդունեց»: Մի՞թե պարզ չէ, վոր այդպիսի գրանցումն իրականությունն աղավաղում է: Ուստի դատավորը դատական նիստի ընթացքում պետք է ոգնի քարտուղարին նրա դժվարին աշխատանքում: Այդ ոգնությունը կայանում է նրանում, վոր դատավորը նիստին, առանձին բացատրություններին ու ցուցմունքներին այնպիսի ընթացք պիտի տա, վոր քարտուղարը կարողանա պարզ հասկանալ տրված բացատրությունների նյությունը և վոչ թե հատ ու կենտ բառեր վորսա:

8) Ինչ փաստաթղթեր են հրապարակվել, ինչ իրեղեն ապացույցներ են զննվել և ինչ բացատրություններ են տրվել դրանց կապակցությամբ:

9) Կողմերի վիճաբանության համառոտ շարադրությունը, նրանց վերջնական հետևությունները:

10) Դատախազի յեղրակացությունը (յեթե հայցը նա չի հարուցել):

11) Դատական նիստի ընթացքում դատարանի կայաց-

րած բոլոր վորոշումները, յեթե դրանք կայացված են բանավոր կերպով, հենց դատական նիստի դաժնիքում: Իսկ յեթե վորոշումը կայացված է գրավոր կերպով, այն կըցվում է արձանագրությունը, վորի մասին արձանագրություն մեջ էլ նշում է արվում:

Բացի վերոհիշյալներից արձանագրության մեջ անպայման մտցվում է այն ամենը, վորը մտցնելու մասին միջնորդել են կողմերը, յերբորդ անձերը, նրանց ներկայացուցիչները, ինչպես և դատախազը:

Արձանագրության մեջ է մտցվում նաև դատավորի պարզաբանումը դատական վճռի ելույթյան մասին, դանդառարկելու իրավունքի, դանդառ տալու կարգի և ժամկետի մասին:

Արձանագրության մեջ բոլոր գրանցումները պետք է կատարված լինեն այն հետևողականությամբ, ինչ հետևողականությամբ տեղի յեն ունեցել դատարանում:

Համաձայն ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 111-րդ հոդվածի և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածների՝ արձանագրությունը կազմվում է հենց նիստի ժամանակ: Ինչ վերաբերում է արձանագրությունն ստորագրելուն, ապա այդ հարցն առանձին հանրապետությունների որենսդրված տարբեր ձևով է լուծվում: Ըստ միջանիստ՝ արձանագրությունն ստորագրում են դատավորը և քարտուղարը, ըստ ուրիշների՝ արձանագրությունն ստորագրում են նաև վկաներն ու փորձագետներն այն մասերում, վորոնք նրանց են վերաբերում, իսկ ըստ Թուրքմենական ԽՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. արձանագրությունն ստորագրում են նաև կողմերը:

Փորձը ցույց է տվել, վոր շատ ոգտակար է, յերբ վկաներն ու փորձագետներն ստորագրում են իրենց ցուցմունքների տակ, միայն այն պայմանով, վոր ստորագրելուց առաջ նրանց ցուցմունքները հրապարակվեն: Ինչ վերաբերում է կողմերին, ապա դժվար թե նրանք կարողանան հենց այդտեղ, դատական նիստում, իրենց ստորագրությամբ հաստատել ամբողջ արձանագրության ճշտությունը: Առանձին դեպքերում ոգտակար է նրանց ստորա-

գրել տալ իրենց բացատրությունները, որինակ՝ յերբ պատասխանողը հայցն ընդունել է, կամ յերբ հայցվորը հրաժարվում է իր հայցից:

ՌԽՖՍՀ Քաղ. Դատ. Որ. 12-րդ հոդվածը և մյուս միութենական հանրապետությունների Քաղ. Դատ. Որ. համապատասխան հոդվածները կողմերին և դատավարության մյուս մասնակիցներին իրավունք են տալիս ծանոթանալու արձանագրությունը և արձանագրությունը հաստատելուց հետո վոչ ուշ քան յերեքօրյա ժամկետում ներկայացնելու իրենց դիտողությունները: Դատավորը պետք է արձանագրությունը հաստատի ու ստորագրի անհապաղ նիստը վերջանալու օրը:

Արձանագրություն մեջ փոփոխություն մտցնելու հարցը լուծում է դատական նիստում նախագահող դատավորը:

Ի ուր դեպքերում արձանագրության մասին արված դիտողությունները դատարանի վորոշման հետ միասին անպայման պետք է կցվեն դատական նիստի արձանագրությանը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	ԵԶ
Գլուխ I. Քաղաքացիական դործերով դատական նիստի քաղաքական ու դատավարական նշանակությունը . . .	3
Գլուխ II. Այն հիմնական սկզբունքները, վորոնց վրա կառուցված է դատական նիստը	6
Գլուխ III. Գործի նախապատրաստումը դատական նիստին . .	17
Գլուխ IV. Դատական նիստը վարելու կարգը	19
Գլուխ V. Գործի քննության հետաձգումը և գործի վարույթի առկայումը	46
Գլուխ VI. Գործի վարույթի կարճումը և հաշտության գործարքը	49
Գլուխ VII. Դատական նիստի արձանագրությունը	52

Թարգմանիչ Հ. Հարությունյան
 Խմբագիր Ռ. Գուլբանյան
 Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
 Սրբագրիչ Հ. Դալուխանյան
 Կոնտրոլ սրբագրիչ Լ. Արովյան

Գլավխիտի լիազոր Վ. 1183
 Պատվեր № 145, տիրած 1000
 Հանձնվել է արտագրության 21/IV 1940 թ.
 Ստորագրված է տպագրելու 15/VII 1940 թ.
 Գինը 1 ռ.

Քաղաքական գրականության պետական հրատարակչություն 1940 թ.
 տպարան, Յերևան, Ալլահվերդյան № 65

1940 թ.
 АКТ № 548
 Вступил в законную силу

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0221354

ԳԻՆԸ 1 Ռ.

37. 188

Арм.

12-6178

a

С. Н. АБРАМОВ

СУДЕБНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

ПО ГРАЖДАНСКИМ ДЕЛАМ

ИЗДАНИЕ НАРКОМЮСТА АРМ. ССР

Типография Гос. изд. полит. литературы, Ереван, Аллавердян № 65.